

החסד ע"פ משנתו של המהר"ל

דב זהבי

תוכן:

הקדמה

1. חסד מהו

א. הגדרת "חסד"

ב. חסד - דין - רחמים

2. עולם חסד יבנה - מדוע?

א. חסד - בנין העולם

ב. כשאין בנין יש חורבן

3. חסד לאברהם

א. אבות ובנים

ב. מידת אברהם

4. תורת חסד

א. תורה של חסד

ב. תורה לשמה

ג. תורה ללמדה

5. למוד תורה וגמילות חסדים

גדר "חכם"

6. הדרך לקניין מידת החסד

א. "והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה"

ב. הכנסת אורחים

ג. ביקור חולים

ד. הלווית המת

ה. משמח חתן וכלה

ו. מצות הלוויה

7. השפעתה על האדם

א. השפעה על פנימיות האדם - קניין מעלה.

ב. השפעה דרך גמול

הקדמה

המאמר מוקדש לעיני סבי מורי,
איש התורה והחסד
ר' שאול בן אברהם אביש זצ"ל.
נפטר - כ"ג מרחשון התשנ"ח
ת.נ.צ.ב.ה.
ולע"נ בנו דב בן שאול הי"ד,
שנרצח בידי הנאצים ימ"ש בהיותו
בן שלוש שנים.

הגמ"י במסכת יבמות מגדירה מה הן התכונות הבולטות בעם ישראל: "שלושה סימנים יש באומה זו: הרחמנים, הביישנים וגומלי חסדים, כל שיש בו שלושה סימנים הללו ראוי לידבק באומה זו".

המקור לתכונות הללו הוא הקב"ה שאנו ברואיו - צלם ממנו. והקב"ה מורה לנו בתורתו ללכת אחר דרכיו, וכפל העניין שמונה פעמים בספר דברים² להראות מעלת העניין. וכן חז"ל הורונו ללכת אחר דרכיו ית', כדאיתא במס' שבת³: "אבא שאול אומר "ואנוהו" - הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה חנון ורחום".

הקב"ה משלם גמול להולך בדרכיו, כדכתיב⁴: "ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך... ללכת בדרכיו **לטוב לך**", והיינו דכפי רמת ההרגל שירגיל אדם את עצמו במידת החסד, כפי ערך הזה יקבל אח"כ השפעת טובו ורוב חסדו ית' בעולם הזה ובעולם הבא כפי שיבואר בעז"ה בהמשך. כל זאת כשעשה את מעשה החסד בשלימות, וזאת ע"י שני דגשים⁵: **האחד** - ע"פ הפסוק⁶ "לאהבה את ה' אלוהיך וללכת בדרכיו **כל הימים**". התורה באה ללמדנו שאין להסתפק במה שעושה חסד באופן חד פעמי, אלא יש **להתמיד בעשיית מעשי חסד** כל הימים עד שיראה שקנה את המידה. **השני** - ע"פ דברי הנביא⁷ - "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשית משפט **ואהבת חסד**". נשאלת השאלה - לכאורה היה לו לכתוב "כי אם עשית משפט וחסד", א"כ מה כוונת הנביא באומרו "אהבת חסד"?

1 יבמות עט ע"ב.

- 2 דברים ח', ז - "ושמרת... ללכת בדרכיו וליראה אותו".
י', יב - "מה שואל מעמך... ללכת בכל דרכיו".
י"א, כב - "ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו".
י"ג, ה - "אחרי ה' אלוהיכם תלכו... ובו תדבקון".
י"ט, ט - "לאהבה את ה' אלוהיך וללכת בדרכיו כל הימים".
כ"ו, יז - להיות לך לאלוהים וללכת בדרכיו".
כ"ח, ט - "כי תשמור את מצוות... והלכת בדרכיו".
ל', טז - "אשר אנוכי מצוהך היום... ללכת בדרכיו".
3 שבת קלג ע"א - ע"ב.
4 דברים י', יב.
5 ע"פ 'אהבת חסד' לחפץ חיים.
6 דברים י"ט, ט.
7 מיכה ו', ח.

הנביא מורה לנו בדבריו כי אף אם כולנו עושים חסד הרי שלרוב, החסד הוא מצד ההכרח או מפני שקשה להשתמט מאותם הזקוקים לעזרה, או שאם כבר עושה את החסד הרי שאינו עושהו ברצון ובלב טוב. ע"כ מורה הנביא **שעשיית חסד בשלימות היא כשיש לאדם אהבה למידה זו**. דיש נפקא מינה גדולה בין אם עושה זאת מצד ההכרח לבין אם עושה מצד אהבה, והראיה - שאינו דומה היחס והדאגה של אב לבנו כשדואג לו לכל צרכיו, שמצד שהוא אוהבו הרי מתנהג עמו הרבה יותר מכדי חיובו, לבין אם דואג לאדם זר. והוא מה שהורונו חז"ל באבות⁸ "ויהיו עניים בני ביתך" - שיחסך אל העניים יהיה כאל בני ביתך.

את השילוב שבין "תורה" ו"חסד" ניתן לראות בתורה ובחז"ל. התורה נקראת "תורת חסד" משום שהיא מדריכה למידה זו, וכפי שאומרת הגמ' בסוטה⁹: "תורה תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים" ומסביר המהר"ל שמתוך שתחילתה וסופה גמ"ח הרי שכולה גמ"ח.

ועוד אפשר לעמוד על גודל העניין ע"פ מה שסדרו חז"ל בתפילתנו בברכת ההודאה "כי באור פניך נתת לנו תורת חיים ואהבת חסד", הרי שבאותו מעמד נשגב - מעמד הר סיני שבו נתגלה לנו אור פניו יתי, נתבררו לעם ישראל שני יסודות חשובים:

האחד - שהתורה הקדושה היא מקור החיים ועליה מושתת העולם.

והשני - הוא שיש לאהוב את מידת החסד ולרדוף אחריה, וראו ברוח קדשם כי כל הבריאה והמציאות מושתתים על מידת חסדו. דכתי' "חסד ה' מלאה הארץ" ו"אמרתי עולם חסד יבנה"¹⁰.

1. חסד מהו?

א. הגדרת גמילות חסדים

המהר"ל במספר מקומות מגדיר את מידת החסד:

בדרך חיים:

א)¹¹ "ואין דבר יותר טוב מזה כאשר עושה טוב לזולתו בחינם". הרי שהגדרת חסד היא להיטיב עם הזולת ללא צפייה לתגמול."

8 אבות א', ה.

9 סוטה י"ד ע"א

10 המאמר נכתב בעיקר ע"פ כתבי המהר"ל בספריו: 'נתיבות עולם' - נתיב החסד, 'דרך החיים' - על מסכת אבות, מקצת 'חידושי אגדות' ושאר ספרים.

11 עמ' כ"ו.

ב) המהר"ל¹² שם מדבר על היחס שבין שפיכות דמים לבין גמ"ח. "כי הגומל חסדים מיטיב לאחר ועושה לו דבר שאין צריך לעשות".

ג) לגבי מידת "שכן טוב" נאמר – כי השכן מיטיב לשכנו בהשאלות כליו וכד' וזה נהנה וזה לא חסר אבל אליה וקוץ בה. כי האדם רואה את הנולד וצופה כי אם בפעם אחרת יצטרך הוא לדבר, יחזור ויעשה לו הוא טובה, ואז "לא נמצא שום חסד שאינו עומד לתשלום גמול רק החסד שעושים עם המתים".

בנתיב החסד:

ד) "כך היא המידה שמי שעושה לפנים משורת הדין".

ה) "אבל גמ"ח שהוא עושה מצד עצמו שהוא איש טוב משפיע לאחר..."

מתוך כל ההגדרות הנ"ל ניתן ללמוד כי מצות גמ"ח תלויה ברצונו של האדם, והיא עשיית טוב לאחר ללא צפייה לגמול כלשהו. המהר"ל בנתיב החסד¹⁶ מביא את הגמרא במסכת סוכה¹⁷ המשווה בין מצות צדקה למצות גמ"ח. מתוך השוואה זו ניתן לדלות כמה גדרים כוללניים במצות גמ"ח ולרדת לעומקם ע"פ ביאורו.

"ת"ר: ב - ג' דברים גדולה גמ"ח מן הצדקה,

שהצדקה בממונו – וגמ"ח בין בממונו ובין בגופו.

צדקה לעניים – וגמ"ח בין לעניים בין לעשירים.

צדקה לחיים – גמ"ח בין לחיים בין למתים.

המהר"ל מחלק חילוק מהותי בין צדקה לגמ"ח: שגמ"ח היא מצד הנותן – שעושה איתו חסד בין שמבקש ובין שאינו מבקש, ואילו הצדקה הוא מצד המקבל – מפני שהמקבל צריך לכך מצד דוחקו, ואף אם אינו מבקש הרי כאילו מבקש. ע"פ עקרון זה של "נותן", ו"מקבל" מסביר המהר"ל את החילוקים שהביאה הגמ':

1. גמילות חסדים שהיא מצד הנותן – אפשר אף בגופו, אך צדקה שהיא מצד המקבל הרי מקבל מה שהוא צריך – ממון, ולא שייך שמקבל גופו.

12 שם.

13 עמ' פי"ח.

14 פ"א עמ' קמ"ו.

15 פ"ב עמ' קנ"ד.

16 שם.

17 סוכה מט ע"ב.

2. גמילות חסדים שהיא מצד הנותן שהוא איש טוב - הריהו משפיע לאחרים הן יהיה עני והן עשיר. אך צדקה שהיא מצד המקבל הרי שהעני זקוק לעזרה, מה שאין כן העשיר.
3. גמ"ח שהיא מצד הנותן הוא משפיע בין אל החיים ובין אל המתים, אך צדקה שהיא מצד המקבל שייכת רק בחיי המבקש.
- מכל הנ"ל ניתן ללמוד כי מצוות החסד היא מצווה מאוד כוללת ואינה מוגבלת לאנשים או לציבור מסוים וכמו כן אינה מוגבלת באופן ביצועה. מה שאין כן מצוות הצדקה, וכמו שמדגיש שם¹⁸ המהר"ל:
- "אבל זה שעוסק בגמ"ח כי גמ"ח - כל שעה אפשרי לו לעשות גמ"ח, וזה כי לפעמים אין כאן עני מקבל צדקה וכן שאר מצוות, אבל גמ"ח הוא אל כל העולם וכל שעה יכול לעשות חסד".

ב. חסד, דין ורחמים

על מנת לעמוד על משמעותה העמוקה של מידת החסד נשווה אותה לשתי מידות אחרות מידת הדין (משפט) ומידת הרחמים.

א. בנתיב החסד¹⁹ מביא המהר"ל את הגמ' בסוטה²⁰, המדברת על מידת החסד אצל הקב"ה ומורה לאדם לילך אחר מידותיו. המהר"ל מבדיל בין מידת החסד לשאר המידות בכך, שרק ע"י מידת החסד אפשר להתדמות לבורא משום שמידה זו היא מה שהאדם עושה בעצמו, מדעתו, מה שאינו חייב לעשות, ובכך הוא מתדמה לבורא שפעולותיו אינן מוכרחות משום צד, ורק ע"י מידה זו יוכל להיקרא "הולך בדרך ה'".

מה שאין כן במידת המשפט (דין) - לא שייך לומר כי המתנהג לפי מידת הדין נקרא הולך בדרכי ה' משום שמי שמתנהג ע"פ המשפט הוא מחויב לעשות משפט, הוא תלוי במגבלות הדין, והגדרת ההולך בדרכי ה' הוא שהאדם אינו מוגבל במעשיו אלא הוא פועל מעצמו מרצונו ומדעתו. אדרבה, אומר המהר"ל שאין המשפט מידת האדם כי מידת האדם צריכה להיות בשלימות ואילו ע"י המשפט "אי אפשר שלא יהיה האדם משקר במשפט בשגגה". הרי שיחס מידה זו אל האדם אינה בשלימות.

וכן אינו דומה למידת הרחמים - המתנהג ע"פ מידת הרחמים, אינו נקרא הולך בדרכי ה', היות ומידת הרחמים מוגבלת מצד מסוים, שהרי הרואה עני הרי הוא מרחם עליו, ומתוך רחמנותו נותן לו צדקה, אבל לו לא היה עני בצרה אפשר שלא היה עושה את המצוה, מה שאין כן במצוות החסד כפי שביארנו לעיל אינה מצד המקבל אלא מצד הנותן - מעצמו ומרצונו.

---

18 פ"ב עמ' קנב.

19 פ"א עמ' קמח.

20 יד ע"א.

ומדגיש המהר"ל כי מידת החסד היא מתייחסת אל השם יתברך, יותר משאר המידות, ולכן ההולך אחר אותה מידה וגומל חסדים נקרא שהולך אחר ה', כי גמ"ח בפרט היא מידת האדם.

מדברינו אלה עולה, כי מידת החסד מובדלת ממידת הדין וממידת הרחמים ורק היא נקראת מידת האדם. גם בפרק ה' שם²¹ אומר המהר"ל כי הפך מידת החסד היא מידת הדין כשאדם אינו רוצה להיטיב עם האחר ופועל ע"פ הדין. ומידה זו גרמה לחורבן ירושלים כמו שנא'²² - "כי לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה ודבר זה מביא חורבן. כי בנין העולם הוא החסד וא"כ הפך זה הוא חורבן העולם כי א"א שיהיו התחתונים עומדים בדין".

אלא שאז מביא המהר"ל את המדרש²³ - "ביום עשות ה' אלוקים ראה הקב"ה שאין התחתונים יכולים לעמוד בדין לכך שיתף הקב"ה מידת הרחמים עם מידת הדין". ממדרש זה משמע **שהפך מידת הדין הוא מידת הרחמים** ואילו מדבריו לעיל משמע **שהפך מידת הדין היא מידת החסד**, וכביכול נוצר פה טשטוש בהגדרה שבין מידת החסד למידת הרחמים. נוכל לענות על שאלה זו אם נראה את דברי המהר"ל בנצח ישראל²⁴, שבו מחלק בין מידת החסד למידת הרחמים. **החסד** - הוא הטוב שהוא משפיע לעולם אף שאין הכרחי כ"כ לעולם. **הרחמים** - כאשר התחתונים בצרה וצריכים לרחמים, מרחם עליהם. ע"פ הסבר זה, מובן שאין טשטוש בין מידת החסד למידת הרחמים, אלא שהמהר"ל²⁵ בתחילת דבריו מברר באופן עקרוני את היחס שבין מידת הדין למידת החסד ובאמת מיד הדין היא הפך מידת הרחמים, המדרש האומר כי הקב"ה שיתף את מידת הרחמים עם מידת הדין, הרי שזה אירע במצב של צרה שהעולם לא יוכל להתקיים ע"פ מידת הדין, ולפי ההגדרה - כאשר התחתונים בצרה יש לפעול ע"פ מידת הרחמים, לכך שיתף את מידת הרחמים.

ג. כמו כן, בנתיב העבודה²⁶ משווה המהר"ל בין מידת החסד למידת הדין והרחמים, לעניין ברכת המזון - "הזן את העולם כולו בטובו בחן בחסד וברחמים" -

מסביר המהר"ל כי פרנסת הקב"ה את העולם הוא ב - ג' פנים:

מצד הדין - "בחן", והם הצדיקים שראויה להם הפרנסה ע"פ מידת הדין.

מצד החסד - "בחסד", והם בני אדם שהם כמו בהמות ואין להם דעת.

21 עמ' קסד.

22 ב"מ לע"ב.

23 ב"ר י"ב.

24 פמ"ז עמ' קפו.

25 נתיב החסד עמ' קסד.

26 פרק יח', עמ' קלז.

מצד הרחמים - "וברחמים", והם הקטנים אשר לא ידעו מאומה ויש לרחם עליהם.

אלא שיש חילוק נוסף - מידת הדין והרחמים הן מצד המקבל: מידת הדין - כי המקבל גורם במעשיו שהמשפט בא עליו, וכן מידת הרחמים - היא מצד המקבל, כמו שהסביר המהר"ל ביחס למצות הצדקה שהיא מצד המקבל, מפני שהמקבל זקוק לכך מצד דוחקו, כך לעניין פרנסת האדם ע"י הקב"ה - אותם קטנים אשר לא ידעו מאומה זוכים לפרנסה מצד רחמיו של הקב"ה. מה שאין כן מידת החסד - כי החסד הוא מצד הנותן - מצד הקב"ה המשפיע טוב, ומפני שהוא יתברך אין לו סוף וקץ - כך לחסדיו אין סוף וקץ.

ג. חילוק נוסף ניתן לראות בהסבר הפסוק בתהלים²⁷ "הודו ל - ה' כי טוב כי לעולם חסדו". מסביר המהר"ל²⁸ ש "כי לעולם חסדו" פירושו - אף לעולם הבא. שהרי בעולם הבא אין משפט לחוטאים ולא רחמים, אך חסד ה' לא יפסוק כלל אף לעולם הבא.

לסיכום: ראינו שלשה חילוקים בין מידת החסד לבין מידת הדין והרחמים:

מידת החסד - רק על ידה אפשר להדמות לבורא ולהיקרא הולך בדרכי ה'.

מידת הדין והרחמים - לא שייך לומר שעל ידם אפשר להדמות לבורא.

מידת החסד - מצד הנותן.

מידת הדין והרחמים - מצד המקבל.

מידת החסד - בעולם הזה ובעולם הבא.

מידת הדין והרחמים - רק בעולם הזה.

2. עולם חסד יבנה – מדוע?

א. חסד בנין העולם

עד עתה ביררנו מהי מידת החסד, כעת נעמוד יותר על מידת החסד באופן שהיא באה לידי ביטוי בהנהגת הקב"ה את העולם.

במדרש²⁹:

---

27 תהילים קל"ו, א.

28 שם, עמ' קלח'.

29 ילקוט תהילים תת"ם.

משכיל לאיתן³⁰ האורחי, חסדי ה' עולם אשירה, אמרו לו לאיתן על מה העולם עומד, אמר להם על החסד שנא' והוכן בחסד כסאו. משל למה הדבר דומה – לכסא של ד' רגלים והיה האחד מתמוטט, שהיא קטנה, נטל צרור וסמכו. כך היה כסא של הקב"ה כביכול מתמוטט עד שסמכו הקב"ה ובמה סמכו בחסד הוי אומר "אמרתי עולם חסד יבנה.

היסוד לדברינו הוא שהקב"ה הוא מקור הטוב והחסד. וע"פ ההגדרה דלעיל עשיית חסד היא עשיית טוב בחינם – לפני משורת הדין וללא צפייה לגמול כך ה' פועל בעולם – מקור הטוב, רצונו להיטיב לברואיו.

מן המדרש עולה שכסא ה' המבטא את אופן הנהגת ה' את העולם היה חסר, והשלמתו היתה ע"י מידת החסד.

נשאלת השאלה מדוע נבחרה מידת החסד מכל שאר המדות, והרי לכאורה היה ראוי יותר לסמוך את כסא ה' במידת הדין והמשפט, שהרי ה"כסא" שייך יותר אל המשפט³¹?

עונה על כך המהר"ל³² שתי תשובות:

1. **חסד סיבה תמידית מצד ויתור ונתינה:** הפתרון ל"כסא המתמוטט" צריך להיות פתרון מושלם ולא חלקי. הוי אומר יסודות הנהגת העולם צריכים להיות יסודות איתנים דיים כדי לקיים את העולם. לו היה העולם נשען על מידת הדין אזי לא היה לו קיום, כיון שהקב"ה ע"פ מדה זו מדקדק כחוט השערה, וממילא עולם כזה לא יוכל להתקיים ואף א"ת שיש סיכוי כלשהו לעמוד ע"פ מדה זו, הרי העולם יהיה לא יציב "מתמוטט אנה ואנה כי אפשר יהיה קיים ואפשר שלא יהיה קיים". אבל מידת החסד כפי שהזכרנו לעיל היא המידה היותר מתייחסת אל ה' וממילא היא זו שמסוגלת להעמיד את כסא ה' בשלימות ללא הטיה כלל³³.

2. **חסד מצד הדבקות בו ית':** העולם מקבל קיום מן השם יתברך מצד שיש לעולם דביקות בו ית' מצד החסד, אך לא מצד המשפט. כי מצד המשפט הקב"ה נבדל מן העולם כשעושה בו משפט, כמו מלך העושה משפט בעם בכך הוא נבדל מהם, ולפיכך מצד המשפט אין קיום גמור לעולם כי הדביקות בו ית' היא מצד החסד, ומצד זה יש קיום לעולם. מזה אפשר להבין כי מה שאמר המדרש שהכסא היה מתמוטט,

30 הוא אברהם אבינו ע"פ ב"ב טו ע"א.

31 כמו שכתב המהר"ל בנתיב העבודה פרק טו', עמ' קכד', לענין התכלת שבציצית: ותכלת מורה על העונש... וזאת אומרת תכלת דומה לכסא הכבוד אשר כסא הכבוד מורה על דין שהקב"ה יושב על כסא דין לשפוט את העוברים.

32 נתיב החסד פ"ק קנה'.

33 ומה שכתב בנתיב העבודה' לעיל שכסא הכבוד מורה על הדין, י"ל שכסא ה' נסמך יותר על מידת החסד מאשר על מידת הדין, וכמו שכתב בנתיב החסד תחילת פרק ג'.

זה כי הדבר שהוא מתמוטט אין לו חיבור גמור לדבר שהוא עומד עליו, ומפני כי במשפט אין לו יתי' דביקות אל העולם, לכן אין מצד זה קיום לכסא והוא דומה לכסא מתמוטט, אך מצד החסד יש אל העולם דביקות בו, וזהו קיומו.

נעיין בדברי שמעון הצדיק במשנה באבות³⁴ - "על שלושה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח" ונראה, שדברי המשנה והמדרש הנ"ל מבטאים אותו רעיון – שהחסד הוא אחד מיסודות העולם. אלא שיש לעמוד על שני חילוקים ביניהם:

1. במדרש: ההתייחסות כלפי מידת החסד היא **מצד הקב"ה** – "כך היה כסא של הקב"ה כביכול מתמוטט עד שסמכו הקב"ה... בחסד" וכמו שכתב שם המהר"ל – "מעלת החסד שהוא יסוד העולם ויסוד כסא כבודו".

במשנה: ההתייחסות כלפי מידת החסד היא **מצד האדם**, (א) כפי שמסביר המהר"ל את המשנה – ששלושת עמודי העולם הם גי' בחינות שעל ידם ובעזרתם יגיע האדם לשלימותו (ביחס האדם כלפי עצמו, כלפי בוראו וכלפי האנשים שסביבו). (ב) מלבד זאת הרי מסכת אבות היא מסכת לימוד מוסר לאדם וכדאמרו חז"ל³⁵ "האי מאן דבעי למיהוי חסידא – לקיים מלי דאבות".

2. במדרש: המציאות שעמוד החסד משלים את העולם היא במצב של **דיעבד**, שהרי הכסא היה חסר ואז השלימו אותו בעזרת מידת החסד.

במשנה: משמע שעמוד החסד ניצב **מלכתחילה** עם יתר העמודים האחרים.

ניתן אולי להסביר את החילוקים הנ"ל, ועל יד כך נבין רובד נוסף בעניין החסד.

המדרש והמשנה בעצם משלימים זה את זה. המהר"ל ב"דרך חיים"³⁶ מביא בביאורו למשנה הנ"ל את מידת החסד מצד השלמת האדם וכן את המדרש הנ"ל המבטא את החסד מצד הקב"ה, ואז הוא מעיר "ואל יקשה לך כי מה שאמר כאן (במשנה) "ועל גמ"ח" היינו החסד שהאדם עושה לחברו ואין זה חסד שהקב"ה עושה" (וכפי ששמע במדרש). כלומר בעצם יש כאן מדה כנגד מדה שכאשר בני אדם עושים חסד עם הזולת – בעולם הזה, הקב"ה מחזיר להם באותה מדה ומשפיע מרוב חסדו על העולם. אי"כ, לפי הסבר זה יש הדדיות בין פעולת האדם לפעולת הבורא, וממילא כמו שאמרנו המדרש והמשנה משלימים זה את זה, ובכך התייחסנו לחילוק הראשון.

34 אבות א', ב.

35 ב"ק ל ע"א.

36 עמי כ"ח.

ובאשר לחילוק השני זה שהמדרש מדבר על מצב של דיעבד והמשנה על מצב של לכתחילה, ניתן לומר – שמטרת המדרש היתה להדגיש להדיא, את מעלת מידת החסד משאר המידות, אך מטרת המשנה שונה, שמעון הצדיק בא להדריך את האדם ולכוון אותו אל שלימותו, ולפי הסבר המהר"ל שלימותו היא בקיום שלושת הדברים כאחד - תורה ועבודה וגמ"ח. נכון שמידת החסד היא יותר מידתו של האדם, אך כדי להגיע אל שלימותו עליו לשלב אותה עם תורה ועבודה. וכמו שכתב בדרך חיים³⁷ "הרי לך **כי החסד הוא עמוד העולם** שאם אין חסדי השם יתברך אין העולם עומד וכדכתיב עולם חסד יבנה, והתבאר לך כי אל העולם צריכים אלו ג' עמודים דווקא".

ב. כשאין בנין יש חורבן

המהר"ל בנתיב החסד³⁸ כותב "כי בנין העולם הוא החסד וע"כ הפך זה הוא חורבן העולם" וכן³⁹ "הרחקת החסד היא חורבן העולם". בשלושה מקומות מתייחס המהר"ל לחורבן הנובע מאי קיום גמ"ח, אחד חורבן עולמי – דור המבול, אחד חורבן מקומי - השמדת סדום, ואחד חורבן ירושלים.

בדרך חיים⁴⁰ מבאר המהר"ל כי **בדור המבול** חרב העולם כיון שחטאו בשלושה דברים, שהם בעצם שלושת הדברים עליהם העולם עומד לדברי שמעון הצדיק: חטאו בעבודה זרה שהוא הפך עמוד העבודה, חטאו בעריות שהוא הפך התורה, וחטאו בגזל שהוא הפך גמ"ח, ע"פ הסברו זה נראה כי אותו דור חטאו בשלוש עבירות אלו כאחת, ובעבור שחטאו בשלושתם – חרב העולם.

בנתיב החסד⁴¹ מבאר המהר"ל את חטאם של **אנשי סדום**, אלא שפה, בשונה מחטאם של דור המבול, החטא השורשי שבו חטאו הוא שלא עשו חסד וממנו הגיעו לשאר עבירות, וכמו שנאמר⁴² "ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאוד", כי המרחיק עצמו מן הטוב הוא רע, ואין "טוב" אלא חסד.

המהר"ל מבאר כי מידת החסד נובעת ממידת הויתור, ומידת סדום היתה שלא לוותר⁴³. וכמו שאמרו במשנה באבות "שלי שלי ושלך שלך... וי"א זו מידת סדום" ומסביר המהר"ל בדרך חיים⁴⁴ מדוע זו מידת סדום? כיון שלא היו רוצים להנות משלהם כלל ולשם כך היו מרחיקים עצמם מאחרים עד שלא היו רוצים הם להיות נהנים מאחרים מפני שהיו יראים שגם אחרים

37 שם.

38 פי"ד עמ' קס"ב.

39 פי"ג עמ' קנז.

40 עמ' כז.

41 קי"ה עמ' קסה.

42 בראשית י"ב, יג.

43 מקביל לתשובה א' בתחילת הפרק.

44 פי"ה מ"י, עמ' רנ"ו.

יבואו ליהנות מהם לכך מידה זו שאומר שלך שלך ושלי שלי היא מידת סדום, והפך מדה זו היא החסד וכפי שאומרת שם המשנה "שלי שלך ושלך שלך – חסיד". מבאר שם המהר"ל שאין הכוונה באדם שמכלה את ממונו לחינם, אלא שהוא מוותר עד חומש או כאשר ירצה לפי הראוי ומשפיע משלו לאחר דרך חסד. חטאם היה כ"כ מושרש בהם עד שנתפרסמה מידתם היא – "מידת סדום" המורה על אי ויתור. וחז"ל ראו במדה זו שורש לקלקול החברה וע"כ הורו הלכה למעשה להוקיע מדה מגונה זו וכמו שכתוב במסכת כתובות⁴⁵: "אומרים כופין על מידת סדום". ומי שבטבעו אינו מוותר זה יגרום לו לחטוא בשאר חטאים "אלא כאשר היה להם מדה זאת שלא לוותר הגיעו אל המדות המגונות בשביל זה".

ובחידושי אגדות⁴⁶ מדבר המהר"ל על **חורבן ירושלים** ואמר: "לא חרבה ירושלים אלא על אשר העמידו דבריהם על דין תורה" ומסביר שלמרות שהיו לעם ישראל חטאים רבים, אעפ"כ לא בא עליהם החורבן אלא שהעמידו דבריהם על הדין, ועל ידי כך שלטה בהם מידת הדין ובא עליהם החורבן. שאילו התנהגו לפנים משורת הדין גם הקב"ה היה נוהג אתם כך ונושא להם פנים⁴⁷. וכפי שראינו לעיל כי מידת הדין היא הפך מידת החסד והעולם לא מסוגל להתקיים ע"פ מדה זו אלא רק ע"פ מידת החסד.

דברים אלו מזכירים לנו את הגמ'⁴⁸ האומרת על דור המבול "ולא נחתם עליהם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל", וזאת משום שהגזל הוא ההפך מגמ"ח כפי שהסביר המהר"ל בדרך חיים, ונחתם דינם על זה למרות שחטאו עוד בשאר החטאים, וכדהכא בחורבן ירושלים, שאמנם חטאו בהרבה חטאים, אך כיון שנהגו ע"פ דין ולא לפנים משורת הדין - חרבה ירושלים.

3. חסד לאברהם

א. אבות ובנים

ראינו שמידת החסד היא מידה ייחודית משאר המידות והיא מידתו של האדם ושל הקב"ה.

עתה יש לברר מיהו הראשון בהיסטוריה האנושית שגילה בצורה ברורה ושלימה את החסד מתוך התדבקות בבורא ובמידותיו.

כשם שהעולם עומד על שלושה דברים כך גם עמ"י עומד על שלושה דברים והם האבות הקדושים שהם בעצם יסודות הבניין – בנין עם ישראל. וכשם שענפי האילן מתייחסים אל השורשים שבלעדיהם אין להם קיום, כך עם

45 כתובות קג ע"א.

46 ת"יג, ב"מ ל ע"ב וכן הוא בנתיב החסד קנו.

47 מקביל לתשובה ב' בתחילת הפרק.

48 סנהדרין קח ע"א.

ישראל מתייחס אל אבותיו ובלעדיהם אין לו קיום וכמו שנאמר במדרש⁴⁹ - "כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה, ר' יהודה בר חנן בשם ר' ברכיה אומר אם ראית זכות אבות שמטה וזכות אמהות שנתמוטטה הידבק בגמ"ת..."

שואל המהר"ל⁵⁰: מה הקשר בין ענין החסד לזכות אבות? ועונה **כי האבות הם בנין חזק והם יסוד הבנין, וישראל הם תולדותיהם של האבות ונבנים עליהם.**

הקשר הזה בין האבות לבנים לא בא לידי ביטוי רק בהדרכה של להדבק באבות על מנת שנלמד ממעשיהם, אלא יש לו אף השפעה ישירה על הבנים בבחינת מעשה אבות סימן לבנים, וכמו שמצינו בגמ'⁵¹: "אמר ר' יהודה אמר רב כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו - עשה הקב"ה לבניו בעצמו... ואל הבקר רץ אברהם - ורוח נסע מאת ה', ויקח חמאה וחלב - הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, והוא עומד עליהם תחת העץ - הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב, ואברהם הולך עמהם לשלחם - וה' הולך לפניהם יומם, יוקח נא מעט מים - והכית בצור ויצא ממנו מים ושתה העם. הרי שהגמול למעשי האבות ניתן לא רק לאבות עצמם, אלא אף לזרעם אחריהם וזהו בבחינת "זכות אבות".

ב. מידת אברהם

מידתו של אברהם אבינו היא מידת החסד. וכפי שמביאה הגמ' לעיל את הנהגתו של אברהם במצות הכנסת אורחים, וכן נאמר בנביא⁵² "תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם" וכמו שמביא בחידושי אגדות⁵³ - "אמר דוד ... ג' סימנים יש באומה זו רחמנין ביישנין וגומלי חסדים" ומסביר שם המהר"ל כי עמ"י ירש ג' סימנים אלו מן האבות. מידת הרחמים מיעקב... מידת ה**בושה** מיצחק... וגמ"ח מאברהם דכתיב אצלו (בראשית י"ח) "למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה", הרי שמידת אברהם היא החסד. ויותר מכך, מפסוק זה שבא מיד לאחר מעשה החסד המפורסם של הכנסת האורחים, רואים שאברהם לא די לו במה שהוא בעצמו איש חסד, אלא משום שהוא יודע שממנו תצא אומה שלימה כפי שהבטיח לו הקב"ה, הוא דואג שהאומה שתצא ממנו תהיה הראי שלו עצמו, וזה כפי שאומר הקב"ה - "כי ידעתיו" מכיר ויודע אני את אברהם אשר יצוה את בניו ואת ביתו למידת הצדקה - חסד. לפי המדרש הנ"ל כל אחד מהאבות הנחיל לעם ישראל מדה, שעל ידי

49 ויקרא רבה לוי.

50 נתיב החסד פ"ג, קנה.

51 ב"מ פו ע"ב.

52 מיכה ז', כ.

53 ח"א יבמות עט ע"א.

שלוש מדות אלו יש לו התאמה מוחלטת לעם ישראל, וכמו שאמרה שם הגמ' "כל שיש בו ג' סימנים הללו ראוי לידבק באומה זו".

וכן מביא המהר"ל על המשנה באבות⁵⁴ "על שלושה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח" כי שלושת עמודי עולם אלה – תורה, עבודה, גמ"ח ניתנו לגי האבות – אברהם יצחק ויעקב שהם יסודות ואבותיו העולם ולכן אלו ראויים לאלו, שכן תמצא גמ"ח – שהיא מידת אברהם כמו שמבואר בכתוב שהיה זריז בכל גמילות חסדים דהיינו קבלת אורחים, תורה – שהיא מידת יעקב ועבודה – שהיא מידת יצחק.

יותר מכל מדגיש המדרש⁵⁵ את הקשר שבין אברהם לעולם "אלה תולדות שמים וארץ בהבראם, בזכות אברהם נברא העולם". אותו עולם שנברא מכח החסד ומכח הטוב, נברא בשביל אברהם איש החסד שדבק בטוב. שבזכות גמ"ח שבו הוא נהיה "ראשון וקרוב אל השם יתברך יותר מכל" ושאר דברים נבראים בשבילו.

ביטוי נוסף למידת החסד אצל אברהם ניתן למצוא בתפילתו על אנשי סדום⁵⁶, אברהם יודע מי האנשים החיים בסדום ואף על פי כן הוא בא בתפילה לפני הקב"ה, ורש"י מפרש את הפסוק "ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשעי" שאברהם ניגש לפני הקב"ה בגי דרכים לדבר קשות, לפיוס ולתפילה. רואים מכך את מסירות הנפש של אברהם להציל אנשים נוכרים לו ורשעים. יותר מכך מסביר הרמב"ן עה"פ⁵⁷ "המכסה אני מאברהם אשר אני יודע שאברהם יתפלל עליהם – "והנה אם בדרך צדקה ומשפט יפטרו, יתפלל לפני להניחם וטוב הדבר, ואם חייבין הם לגמרי גם הוא יחפץ במשפטם, ולכן ראוי שיבוא בסוד ה'", וכל זה נובע מ"כי ידעתיו" כי הקב"ה מכיר את טבעו של אברהם שהתדבק במידת חסדו יתי' ושבכוחו ובכח תפילתו לשנות את גזרתו על סדום. בהמשך נעמוד בע"ה על ביטויים נוספים למידת החסד של אברהם.

4. תורת חסד

היחס שבין חסד ותורה בא לידי ביטוי בשתי פנים – בכח ובפועל. בכח הוא אומר שהתורה בפני עצמה היא תורת חסד ומדריכה למידה זו. בפועל הוא אומר שילוב של לימוד תורה ועשיית חסד.

54 דרך חיים פרק א', עמי כ"ח.

55 ב"ר פ"ב.

56 בראשית י"ח, כג.

57 שם י"ח, יז.

א. תורה של חסד

הגמ' במסכת סוטה⁵⁸:

דרש ר' שמלאי תורה תחלתה גמ"ח וסופה גמ"ח, תחלתה גמ"ח דכתיב ויעש ה' אלוקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם, וסופה גמ"ח דכתיב ויקבר אותו בגיא.

המהר"ל **בנתיב החסד**⁵⁹ מסביר שזה שתחלתה וסופה של התורה הוא חסד מראה שכולה חסד וחסד הוא "טוב", ובמקום שיש טוב אין רע שהוא ההעדר, ומצד זה שהתורה היא "טוב" בתחלתה ובסופה, בכך יש לה דבקות לבורא ית' שהוא מקור הטוב - "טוב ה' לכל קוראיו", וכשם שהוא ית' נצחי אף התורה כן. זה שהתורה נקראת טוב נלמד מדכתיב⁶⁰ "כי לקח טוב נתתי לכם" וכשם שמצינו **בגמ' במנחות**⁶¹ - "יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים". וכדברי המהר"ל בנתיב התורה⁶² "כי התורה עיקר שלה הוא החסד וכדכתיב "ותורת חסד על לשונה...". כי התורה היא הטוב הגמור ולכך היא תורת חסד היא הטוב הגמור.

את הסבר המהר"ל שהתורה כולה היא חסד אפשר לראות בשני אופנים:

1. **סיפורי התורה** – התורה מרבה לספר לנו על מעשי החסד שעשו אבותינו הק', החל בביקור חולים והכנסות אורחים וכלה בהצלת נפשות וקבורת המת, שכולם הם הדרכה לדורות הבאים ובבחינת מעשה אבות סימן לבנים.

2. **מצוות התורה** – ישנן בתורה מצוות ולאווין, הנובעים מתוך מידת חסדו ית' כגון: לקט, שכחה ופאה, השבת אבדה, פריקה וטעינה, מצוות הלואה וכיו"ב.

המהר"ל בנתיב התורה⁶³ מביא רובד נוסף שבו הוא מסביר שרק לימוד תורה באופן מסויים מברר מהי "תורת חסד". המהר"ל מביא את הגמ' בסוכה⁶⁴:

אמר ר' אלעזר מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, וכי יש תורה של חסד ותורה שאינה של חסד? אלא **תורה לשמה** זו תורה של חסד... איכא דאמרי **תורה ללמדה** זוהי תורה של חסד...

58 סוטה יד ע"א.

59 פ"א עמ' קמ"ט.

60 משלי ד', ב.

61 מנחות נג ע"ב.

62 פד עמ' ט"ז.

63 נתיב התורה פ"ז עמ' ל.

64 סוכה מט ע"ב.

ב. תורה לשמה

כשאדם לומד תורה לשמה יש לו את המעלה העליונה אל התורה, אך אם אין לימודו לשמה הרי שהוא משפיל את מעלת התורה לאותה מדרגה שלשמה הוא לומד. מכיון שהתורה היא הטוב הגמור, לכך אם למד תורה לשמה – אזי זוהי "תורת חסד" שזהו עצמה של התורה – הטוב הגמור. הרי שעצם המחשבה בזמן לימוד התורה ("לשמה" או "לא לשמה") מגלה האם זוהי תורה של חסד או לא.

ג. תורה ללמדה

מסביר המהר"ל: אם לימוד התורה הוא בכדי ללמדה לאחר – נקראת תורת חסד, לפי שהגדרת חסד היא התפשטות הטוב לאחר. ואם לומד שלא ע"מ ללמד זוהי תורה שאינה של חסד. שהרי התורה היא שכלית ואין לה גדר וגבול וכן החסד הוא אל כל אדם ובכל זמן ואף הוא אין לו גבול. מכאן – שאם לומד תורה ע"מ שתהיה אצלו בלבד, בכך הוא מגביל את התורה ואין ראוי שתקרא "תורת חסד" אך אם בדעתו להפיץ את תורתו לאחר, בכך הוא מגלה את מעלתה של התורה – תורת חסד.

פה קובעת לא רק המחשבה אם זוהי תורה של חסד או לא, אלא פה יש כבר שילוב של עשייה, לא עשייה חיצונית – בעשיית מעשי חסד שונים, אלא ע"י התורה עצמה – כשהוא מלמדה.

5. לימוד תורה וגמילות חסדים

בפרק זה נראה רובד נוסף ביחס ל"תורת חסד".

בגמ' בע"ז⁶⁵: "ת"ר כשנתפש ר' אלעזר בן פרטא ור' חנינא בן תרדיון למינות, אמר לו ראבי"פ לרחב"ת – אשריך ר"ח שנתפסת על דבר אחד אוי לי שנתפשתי על חמישה דברים. אי"ל רחב"ת אשריך שנתפסת על חמישה דברים ואתה ניצול, אוי לי שנתפשתי על דבר אחד ואיני ניצול. שאתה עסקת בתורה ובגמ"ח ואני לא עסקתי אלא בתורה בלבד. וכדרב הונא דאמר רב הונא העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה".

מן הגמ' רואים בפשטות את המעלה של הלומד תורה ועושה חסדים שהוא ניצול, לעומת הלומד תורה בלבד (וכמו שאמרנו בפרק הקודם שבכח התורה והגמ"ח לבטל את הגזירה), אך ביחס לדברי רב הונא – נשאלת השאלה לכאורה מה הקשר בין מי שעוסק רק בתורה לבין כך שאין לו אלוה?

מסביר המהר"ל⁶⁶ שהתורה היא השכלה בלבד, אך עדיין אין האדם בגדר מקבל מצוות בוראו וכמי שאין לו אלוה דמי, עד אשר יקיים מצוות שציוה אותו הבורא, שבזה מקבל את אלוהותו ית'. בעצם ע"י אותו מעשה הוא מתחבר אל התורה והוא שייך לתורה. ואותו מעשה שיחבר אותו אל התורה ועל ידו יקבל את אלוהותו ית' הוא מצוות גמ"ח. כדי להדגיש את הקשר בין גמ"ח לתורה מביא המהר"ל שהגימטריא של "גמילות חסדים" שווה ל"תורה".

כן כתב המהר"ל שם⁶⁷ שע"י התורה והגמ"ח מתרומם האדם. זאת אומרת מי שהוא בעל חסד הוא מתעלה עד שזוכה לתורה, וקנין התורה בשלימות הוא כאשר עוסק בתורה ובגמ"ח גם יחד.

עוד בעניין מעלת המשלב לימוד תורה עם גמ"ח, מביא המהר"ל בנצח ישראל⁶⁸ - "הרוצה לנצל מחבלי משיח יהיה עוסק בתורה ובגמ"ח שאלו שתי המידות יש בהם מדרגת הפשיטות".

יש להבין מה כוונת המהר"ל ב"מדרגת הפשיטות"? לשם כך נראה את דברי המהר"ל בנתיב היסורין⁶⁹ (דברי המהר"ל הם כדברי תורה – עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר) "סילוק החטא ע"י סילוק והתמעטות הגוף החומרי כמו מי שעוסק בתורה ושנמשך אחר השכלי והוא סילוק הגוף... וכן גמ"ח הוא סילוק פחיתות החומרי". יוצא מדבריו שהגדרת פשיטות היא אי הרכבה – דבר שאינו מוגדר ומוגבל בשום צד. וכאשר אדם משיל מעליו את גופו - הרי בזה הוא מתהפך ממורכב לפשוט ובכך כפרתו. ואותה הסרת החומרי נעשית ע"י שתי בחינות – עסק בתורה וגמ"ח.

עדיין יש לשאול מה הקשר לכאורה בין שתי מצוות אלו להצלה מחבלי משיח?

לשם כך נביא את הגמ' בשבת⁷⁰ - כל העושה מצוה כמאמרה... אפילו הקב"ה גוזר גזירה, הוא מבטלה" ובח"א שם⁷¹ מבאר שמי שעושה מצוה כמאמרה ללא שום חסרון - הרי בכך הוא מתפשט מן החומרי לגמרי ועל ידי כך יש בכוחו לבטל את גזירת הי"ת. כי גזירת הש"י היא עשיית שינוי בעולם הגשמי. וכשאדם עושה מצוה כראוי - הרי הוא מתפשט מן החומרי ומתדבק במדרגה שהיא למעלה מן העולם הגשמי, ובכך מבטל את הגזירה שהיא שינוי בעולם.

66 נתיב החסד פ"ב, עמ' קנ"ב.

67 נתיב החסד פ"א, עמ' קמח.

68 נצח ישראל פ"יו עמ' קסב.

69 נתיבות עולם ח"ב, פ"ב עמ' קעז.

70 שבת סג ע"א.

71 ח"א עמ' מ'.

דברים אלה שהתפשטות מן החומרי מסוגלת לבטל גזירה משלימים את דברינו לעיל שדוקא שתי מצוות אלו – תורה וחסד, הן מיוחדות יותר אל הפשיטות, והשלימות היא בקיום שניהם. בדומה לכך מסביר המהר"ל בנתיב החסד⁷² מדוע השילוב של תורה וחסד הוא כ"כ בשלימות – בעל גמ"ח הוא מסולק מן החומרי ויש לו זכות, והתורה היא קניין שכל אלוקי לגמרי והיא נבדלת מן החומרי, ולפיכך גמ"ח ותורה מתחברים, וביחד הן שלימות.

גדר "חכם"

לעיל ראינו שהעוסק בתורה ובגמ"ח בכוחו לבטל את הגזירה. דברי המהר"ל בנצח ישראל⁷³ מקבילים לדברים אלה. המהר"ל מביא את דברי הגמ' בגיטין⁷⁴ שרבן יוחנן בן זכאי פונה לאספסיינוס ואומר לו "תן לי יבנה וחכמיה ושושליתא דרבן גמליאל וסוותא דר' צדוק". ומסביר המהר"ל שדוקא שלושה דברים אלו ביקש ריב"ז, שעל ידם יעשה הקב"ה חסד לישראל וינקם מאויביהם (מצד התורה, מצד התפילה, ומצד ייחוסם וגדלותם – שתדבק בהם מידת הרחמים). לכאורה אין רואים פה חיבור של תורה וחסד שבזכותם ינצלו? אלא מסביר המהר"ל: **וידוע** כי החכמים ("יבנה וחכמיה") דבקים במידת החסד וזה שאמרו חז"ל⁷⁵ כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום שהתורה נקראת תורת חסד. מדברי המהר"ל הללו רואים שכשחז"ל מזכירים "חכמים" פשוט הוא שמדובר בחכמים הדבקים הן בתורה והן בחסד. וכמובן שדביקות מושלמת במידת החסד היא גם בעשיית מעשי חסד בפועל, כמו שראינו לעיל, שדביקות בתורה פירושה אדם הלומד על מנת לקיים, שאם אינו מקיים אין לו דביקות בתורה. א"כ כשחז"ל מזכירים 'חכמים' – מדובר בחכמים המשלבים תורה עם גמ"ח ובכך יש להם דביקות במידת החסד.

כמו כן, לעיל דיברנו על מידתו של אברהם שהיא מידת החסד. מאידך, מובן שמידת החסד לבדה אינה מספקת על מנת להגיע לשלימות, כפי שביאר המהר"ל בדרך חיים⁷⁶, א"כ בהכרח נצטרך לומר כי אברהם אבינו שילב בין שני הכוחות תורה וגמ"ח.

וכפי שמביא המהר"ל בתפארת ישראל⁷⁷ –

ולכן שתי שמות יש לתורה תורת חסד מפני שכל ענין התורה לעשות הטוב האלוקי... ומפני זה אברהם שהיה מידתו החסד ראוי

72 פ"ב עמ' קנב.

73 נצח ישראל פרק ה' עמ' לא.

74 גיטין נו ע"א.

75 חגיגה יב ע"ב.

76 ב, א.

77 תפא"י פ"כ עמ' סב.

מצד עצמו אל התורה שהתורה היא תורת חסד... ולכן קיים אברהם כל התורה מעצמו מפני שזה מידתו.

א"כ באותה מדה שאנו אומרים שמידתו של אברהם היא חסד כפי שמתפרש בכתובים, הרי פשוט שמידת החסד שבו היא בשלימות, מכח יניקתה מהתורה. שאף שהיא מידתו וכמו שאמרנו לעיל לגבי "יבנה וחכמיה" שזה שאני קורא אותם חכמים, פשוט הוא שחכמתם היא בכך שהם עוסקים בתורה וגמ"ח גם יחד. וכשאדם מוציא מהכח אל הפועל את התורה, אותה תורת חסד, בכך שלימותו. כבר הדריכנו חז"ל בדרך זו באמנם⁷⁸: "תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה". וכ"כ המהר"ל להדיא בנתיב התורה⁷⁹ ביחס לדברי הגמ' בסוכה⁸⁰: "וכי יש תורה של חסד ותורה שאינה של חסד? אלא תורה לשמה זו תורה של חסד... "ומסביר המהר"ל שאף אם למד תורה לשמה עדיין לא הגיע אל השלימות, אלא "צריך שילמד לעשות ולא שתהיה התורה לשמה מבלי שיבקש לעשות". וכמו שאומרת הגמ' ביבמות⁸¹: "ר' יוסי אומר כל האומר אין לי אלא תורה אין לו אלא תורה. פשיטא?! אלא אפילו תורה אין לו. מאי טעמא? רב פפא אמר קרא ולמדתם ועשיתם". מבאר המהר"ל חיבור האדם אל התורה אינו באמצעות השכל שהרי התורה היא שכל עליון נבדל, והאדם הוא גשמי בעל גוף, אלא החיבור יתכן רק באמצעות המעשה – קיום התורה. וזהו שאמר ר' יוסי כל האומר אין לי אלא תורה... אפילו תורה אין לו, כי ע"י לימוד תורה בלבד אין לאדם חיבור אליה, אלא רק אם לומד ע"מ לעשות. וכמו שאנו אומרים בברכות ק"ש "ותן בליבנו... לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות".

6. הדרך לקנין מידת החסד

א. "והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה"

בכדי לעמוד על הדרך בה אדם קונה את מידת החסד, נבחן חמישה מעשי חסד אליהם מתייחס המהר"ל ושע"י קיומם בשלימות קונה האדם את מידת החסד.

המהר"ל בנתיב החסד⁸² מביא את הגמ' בבא מציעא⁸³:

78 קידושין מ ע"ב.

79 פי"ז עמ' ל - לא.

80 סוכה מט ע"ב.

81 יבמות קט ע"ב.

82 פי"ג עמ' קנו.

83 ל ע"ב. וכן בב"ק ק ע"א.

תני רב יוסף "והודעת להם" – זה בית חיהם "את הדרך" – זה גמ"ח. "אשר ילכו" – זה ביקור חולים "בה" – זו קבורה. "ואת המעשה" – זה הדין, "אשר יעשון" – זו לפני משורת הדין. אמר מר – אשר ילכו זה ביקור חולים, היינו גמ"ח? לא נצטרך אלא לבין גילו דאמר מר בן גילו נוטל אחד מששים מחוליו ואפ"ה מבעי ליה למיזל לגביה, "בה" זו קבורה היינו גמ"ח? לא נצטרך אלא לוקן ואינו לפי כבודו...

המהר"ל מביא את הגמ' הנ"ל העוסקת בשלושה מעשי חסד - גמ"ח, ביקור חולים, וקבורה ומדקדק בדברי הגמ' האלה ואומר שיש כאן ג' מדרגות:

1. **גמ"ח** – כאשר אדם מיטיב לאחר דרך חסד (חסד לבריא).
2. **ביקור חולים** – כאשר האדם נמצא במצב של סכנת חיים וכד' ועושה לו טוב, וזו מדרגת חסד יותר גבוהה שהרי הצורך של המקבל, לחסד הוא יותר הכרחי מאשר סתם להיטיב לאדם.
3. **קבורה** – כאשר אדם גומל חסד עם המת זו המדרגה הכי הגבוהה ביותר של החסד כי זהו דבר הכרחי ביותר.

ואומר המהר"ל כי מידת ביקור חולים היא כמו ממוצע בין האחרים, שאינו הכרחי לגמרי שהרי גמ"ח הוא כלל לא הכרחי ואילו קבורה היא הכרחי ביותר.

מהמשך הגמ' הנ"ל, ניתן לדלות הדרכה ראשונית. הגמ' שואלת על מצות ביקור חולים ומצות קבורה, שהרי נאמר "את הדרך" – זו גמ"ח, ומצוות אלו הריהן בכלל גמ"ח? ועונה הגמ' שלגבי ביקור חולים גם בן גילו של החולה, שהוא מסתכן במידת מה בבואו לבקר את החולה, אעפ"כ ילך ויבקר. וכן לגבי קבורה – גם אדם מכובד שאין זה מכבודו לעשות מצווה זו אעפ"כ ילך ויתעסק במת.

ניתן ללמוד מכך, שכאשר אדם מגיע למצב בו ראוי לעשות חסד, גם אם יש לו סיבות אלו או אחרות מדוע לא לעשות את החסד אעפ"כ יסיר את הספקות ויעשה את החסד. ובאמת מתייחסת הגמ' לשתי טענות אוביקטיביות בשני מישורים: חשש לנזק גופני וחשש לנזק לכבוד האדם, על מנת להסיר כל טענה שתהיה וכל זאת בכדי להרבות במעשי חסד.

את שלושת מעשי החסד שמביאה הגמ' ניתן גם למצוא אצל אברהם אבינו.

גמ"ח – הכנסת אורחים – "וירץ לקראתם... יקח נא מעט מים... ואקחה פת לחם... וימהר אברהם... עוגות... ואל הבקר רץ"⁸⁴.

ביקור חולים – תפילתו על אבימלך – "ויתפלל אברהם אל האלוהים וירפא אלוהים את אבימלך"⁸⁵.

קבורה – הטיפול בקבורת שרה – "ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה... תנו לי אחוזת קבר... ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו"⁸⁶.

א"כ רואים שאברהם, שהוא עמוד החסד, שילב בחייו את ג' מדרגות החסד וזוהי כמובן שלימות במידה זו.

המהר"ל בנתיב החסד⁸⁷ מבאר לעומק כל אחד משלושת מעשי החסד שהביאה הגמ' לעיל ומוסיף עוד שני מעשי גמ"ח: לשמח חתן וכלה וליווי אדם בדרך, ונראה, לפי חלוקת ג' המדרגות שהמצוה לשמח חתן וכלה שייכת למדרגה הראשונה – להיטיב לאדם דרך חסד, ומצות ליווי אדם בדרך משתייכת לפי הסבר המהר"ל להלן למדרגה השנייה המבטאת עשיית חסד עם אדם הנמצא במצב של סכנה.

להלן נעמוד על מעשי חסד, עליהם הרחיב המהר"ל את הדיבור, ועל ההדרכה הסמויה לקנין המידה.

ב. מצות הכנסת אורחים

לעיל עמדנו על מידתו של אברהם – מידת החסד, הבאה לידי ביטוי במקרא בהכנסת האורחים המפורסמת של שלושת המלאכים. המהר"ל מביא את הגמ' בשבת⁸⁸ שבה נחלקו האמוראים לגבי גודל מעלתה של מצות הכנסת אורחים "אמר ר' יוחנן גדולה הכנסת אורחים כמו השכמת בית המדרש... ורב דימי מנהרדעא אמר יותר מהשכמת בית המדרש.. אמר רב – גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה וגו'".

המהר"ל מבאר את הגמ' שגם פה יש מעין הדרגתיות, ראשית, לפי שלושת האמוראים, במעשה של הכנסת אורחים מתייחס המארח אל צלם אלוקים שבאדם, אלא שבזה ישנה הדרגה: **אליבא דר' יוחנן** – הכנסת אורחים היא לכבוד האדם שנברא בצלם וזה כמו מי שמשכים לבית המדרש ועושה זאת **לכבוד התורה**. **אליבא דרב דימי** – מתוך שאדם נברא בצלם אלוקים, אזי כשאני מכניס אותו כאורח הרי זה **לכבוד האלוקים** עצמו וכבוד השכינה, וזה יותר מכבוד התורה. **אליבא דרב** – מעבר למה שאמר רב דימי שזה כבוד לשכינה, כשאדם מכניס אורח לביתו ואותו הוא אינו מכיר והוא בבחינת "פנים חדשות" אזי המארח מתחבר ממש עם צלם האלוקים שבו ודבר זה נחשב כאילו התחבר לשכינה עצמה.

⁸⁵ שם, כ', יז.

⁸⁶ שם כ"ג, ב.

⁸⁷ פ"ד עמי קנו.

⁸⁸ שבת קכז ע"א.

מדברי הגמ' הנ"ל ומביאורו של המהר"ל ניתן לראות את היחס שבין הכנסת אורחים לתורה ולשכינה, ומזה נוכל ללמוד שמצות הכנסת אורחים היא בכלל עבודת ה', וכשם שבלימוד תורה וקיום מצות, מקדיש האדם את מירב זמנו מרצו וממונו, כך גם לפחות יתיחס למצות הכנסת אורחים.

בדומה לכך מביא המהר"ל בדרך חיים⁸⁹ על המשנה⁹⁰: "יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה".

המהר"ל מבאר את דברי יוסי בן יוחנן שבא לתקן את ביתו של האדם ע"מ שיהיה קדוש, וזה ע"י שלושת הדברים שמזכירה המשנה. ביחס לשני הדברים הראשונים מסביר המהר"ל שעל ידי כך שיש לאדם בית - באים אליו בני"א ושואלים ממנו כלים, וכיוצא בזה גם נכנסים אורחים אצלו. אבל כדי שהדבר יצא אל הפועל - צריך ביתו להיות פתוח לרווחה שאז יוכלו לבא אצלו, ולא ינעל ביתו גם לעוברים ושבים שיבואו לביתו ויתפרנסו ממנו. השיא של מצוה זו הוא שעניים יהיו תמיד בביתו ויתפרנסו ממנו עד כדי כך שיחשבו לבני ביתו.

אפשר לומר שהמהר"ל ע"פ המשנה מדריך אותנו איך להגיע למידת הכנסת אורחים בשלימות, שברגע שאנשים מבחוץ רואים שהבית פתוח ושנשים נכנסים ויוצאים ממנו, שואלים כלים וכד', ממילא יהיה לאותם אנשים נוח יותר להכנס. ניתן להבחין במשנה שהדרכה היא בשני שלבים, ראשית - הסרת מונע - אם אתה רוצה להכניס אורחים תדאג שביתך יהיה פתוח לרווחה, ושנית - לאחר שכבר נכנסו אליך האורחים הנזקקים, תדאג לכל צרכם, עד כדי כך שתתן להם הרגשה של בני בית ואז גם הם ירגישו כבני בית.

עוד אפשר לראות את הגמ' בסנהדרין⁹¹ המביאה את דברי ר' יוחנן שאמר "גדולה לגימא... שמקרבת את הרחוקים מיתרו דאמר ר' יוחנן בשכר "קראן לו ויאכל לחם" זכו בניו וישבו בלשכת הגזית..." המהר"ל בחדושי אגדות⁹² מבאר שיתרו זכה למה שזכה דוקא משום שנתן לאחרים לחם להתפרנס, ולא אמרו "מי שנותן צדקה" כי הפרנסה ע"י האוכל היא פרנסה בעצם אבל אם יתן צדקה כסף וזהב אין זה פרנסה בעצם שמא לא יתפרנס בה. א"כ המהר"ל בביאורו מורה שמצות הכנסת אורחים בשלימות, היא דווקא ע"י מזון שהוא ראוי לשימוש מידי ולא ע"י נתינת כסף.

---

89 פ"א, עמי לד.

90 אבות פ"א, מ"ה.

91 סנהדרין קג ע"ב.

92 שם עמי רמ"ב.

ג. מצוות ביקור חולים

על מנת לעמוד על מצות ביקור חולים כמעשה גמ"ח, אביא שתי התייחסויות של המהר"ל ביחס שבין מצוה זו לשאר מעשי גמ"ח.

לעיל ראינו שהמהר"ל מעמיד את מצות ביקור חולים בין מצות גמ"ח לקבורה וכתב שם⁹³ שהוא כמו ממוצע ביניהם, כי ביקור חולים הוא יותר הכרחי מגמ"ח אך אינו הכרחי כמו הקבורה. הרי שכאן ההתייחסות היא לגבי מידת ההכרחיות.

בהמשך⁹⁴ חוזר המהר"ל להשוואה שבין גמ"ח לצדקה, שגמ"ח היא מצד הנותן וצדקה היא מצד המקבל. נראה שמצות ביקור חולים דומה ולא דומה למצות הצדקה. הדומה – ששניהם מצד המקבל, שהרי בביקור חולים החולה זקוק לביקור, כשם שהעני זקוק לצדקה. והשונה – העני שואל ומבקש צדקה ואף אם אינו שואל מחמת בושה הריהו כאילו מבקש. משא"כ בביקור חולים: למרות שהחולה זקוק לכך, הרי שאינו מבקש ובזה הוא כבר דומה לקבורה שהוא מצד המקבל אך אינו מבקש. ומכח זה שהוא דומה לקבורה הריהו בגדר גמ"ח ולא כצדקה.

לסיכום:

גמ"ח – מצד עושה החסד.

צדקה – מצד המקבל השואל.

בקו"ח – מצד המקבל שאינו שואל.

קבורה – מצד העושה שאינו שואל.

בגמ' בנדרים⁹⁵:

מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא שחלה, לא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס ר"ע לבקרו, ובשביל שכבד ורבץ לפניו, חיה. אמר לו החייתני. יצא ר"ע ודרש כל שאינו מבקר את החולה כאילו שופך דמים. כי אתא רבי דימי אמר – כל המבקר את החולה גורם שיחיה וכל שאינו מבקר את החולה גורם לו שימות... אלא כל שאין מבקר את החולה אין מבקש עליו לא שיחיה ולא שימות.

המהר"ל בנתיב החסד⁹⁶ וכן בחידושי אגדות⁹⁷ מביא את הגמ' הנ"ל, ודבריו בשני המקומות משלימים אלו את אלו. ראשית מסביר המהר"ל מה

93 נתיב החסד פי"ג עמ' קנז.

94 שם עמ' קנט.

95 לט ע"ב.

התועלת הגדולה של מצוה זו. אדם החולה מגיע עד שערי מוות, זאת אומרת, הוא בסכנת חיים, והצלתו מחוליו הינה אפשרית ע"י כל אחד, ואם אדם מונע את עצמו מהצלה זו הריהו כאילו שופך דם. והוא מה שאמר ר"ע, ואל יאמר אדם כי יש אנשים רבים המתעסקים עם החולה ונראה שהחולה אינו זקוק לעוד אחד, סוף סוף אפשר שעל ידו תהיה חיותו.

אותו דבר מועט שאדם יכול לעשות כדי להחיות את החולה, אומר המהר"ל יכול להעשות בכמה אופנים :

1. ע"י שבא לבקר את החולה, הריהו עושה לו נחת רוח ומצילו.
2. ע"י שמתפלל עליו ומבקש עליו רחמים – מצילו⁹⁸.
3. ע"י שמכבד ומרבה ביתו לפניו.

והמהר"ל מדגיש שנכון שתפילה על החולה מועילה, אך אינה דומה לבקשת רחמים דרך מעשה ביקור חולים, ועצם המעשה נחשב לבקשה גמורה. כ"ש אם בביקור עצמו עליו רחמים דרך תפילה.

רואים מדברי המהר"ל הללו עד כמה חשובה מצות ביקור חולים ועד כמה מעשה קטן יכל להועיל, והמהר"ל שם דגש על עצם ההליכה לבית החולה שהיא בעלת מעלה ומסוגלת להוציא את החולה מחוליו ולהחיותו. ודגש זה הינו הדרכה לקיום מצות ביקור חולים.

ד. מצוות הלויית המת

מצוות לוית המת, כפי שאמרנו לעיל, היא גמ"ח בשלימות, כי הגדרת חסד בשלימות, הוא כשאדם אינו מצפה לגמול עבור מעשיו משא"כ כשעושה גמ"ח עם החי. וכדברי המהר"ל בדרך חיים⁹⁹: "ולא נמצא שום חסד שאינו עומד לתשלום גמול, רק החסד שעושים עם המתים". המהר"ל בנתיב החסד¹⁰⁰ מביא שתי גמרות העוסקות בענין חסד עם המת, ומגמרות אלו נוכל לדלות התייחסות לשני דברים :

האחד – לגבי מעלת מצוה זו, שכרה וחומר מבטלה.

---

96 פ"ד עמי קנט.

97 ח"ב עמי יח

98 וכמו שכותב המהר"ל ב'נתיבות עולם', נתיב העבודה, פרק יב' (עמי קטז), לענין שאין להתפלל למלאכי השרת שיכניסו רחמינו לפני הקב"ה אלא יש להתפלל ישירות אל הקב"ה. ומוסיף המהר"ל – ואפילו אם מותר לומר לאדם אחר התפלל עלי זהו אצל אדם שהוא עושה חסד עם תבירו – שזה מותר. ולפיכך יכול לומר – עשה איתי חסד זה והתפלל עלי. אי"כ מוכח שתפילה על חבר היא בכלל חסד.

99 עמי ח.

100 פ"ד עמי קס.

השני – לגבי אופן עשיית חסד עם המת.

הגמ' בברכות¹⁰¹ אומרת: "ואמר ר' יהודה הרואה את המת ואינו מלוהו עובר משום "לועג לרש חרף עושהו". ואם ליוהו מה שכרו? אמר ר' אבהו מלוה ה' חונן דל".

צריך להבין את דברי ר' יהודה, לכאורה מה הקשר בין ליווי מת לבין לעג לרש ומה הקשר בין זה לבין חרוף הקב"ה? מסביר המהר"ל שישנו מכה משותף בין ליווי מת לבין לעג לרש, מלבד מה שהגמ'¹⁰² אומרת שהעני חשוב כמת. והוא ששניהם בבחינת גלגל חוזר בעולם, שהרי הרש אין העניות מצד עצמו אלא משום שגלגל חוזר בעולם, וזה שייך להנהגת הבורא את העולם. וע"כ מי שלועג לרש ממילא הוא מחרף את ה' בהנהגתו את העולם, וכן הוא לגבי המיתה, שהיא כמנהגו של עולם ואם אינו מלוה את המת לפי שאינו מקפיד על כבודו - הריהו מחרף את הקב"ה שמנהיג כך את העולם. וכמובן כשר' יהודה אומר שמי שאינו מלוה את המת הרי הוא מחרף את ה' הוא רוצה לבטא עד כמה חמורה וחשובה מצוה זו, וכגודל חשיבות וחומרת המצוה כך עונשה וכך גם שכרה וכדברי ר' אבהו ששכר מלוה המת הוא "מלוה ה' חונן דל" מסביר המהר"ל לגבי מצות הלואה – הלואה אינה שייכת אצל העני שהרי אין לו דרך לפרוע חובו, ע"כ מי שבכל זאת מלווה לעני נחשבת הלואה זו כמלוה את השם יתברך, והוא המפרנס לכל – ישלים למלוה את החסר, והוא הדין לגבי העושה חסד עם המת: למת יש חוסר בכך שהוא זקוק לליווי, אך אין מי שיתן גמול למלוה, ע"כ אומר ר' אבהו שכשם שה' נותן גמול למלוה כך הוא גם נותן גמול למי שמלוה את המת החסר לוייה.

הגמ' בשבת¹⁰³: "אמר ר' שמעון בן פזי אמר ר' יהושע בן לוי משום בר קפרא – כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו... א"ר יהודה אמר רב כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקברו בחייו... אמר ר' חייא... אינו מאריך ימים".

יש להבין מדוע דוקא דמעות על אדם כשר הקב"ה מניח לפניו, ומה החומרה בעונש המתעצל בהספד עד כדי כך שראוי שיקבר בחייו.

מסביר המהר"ל (וכן בחי"א¹⁰⁴) שדברי ר' יהושע נאמרו דוקא על אדם כשר, שמיתת אדם כשר קשה לפניו ית', וכדכ' בתהילים קט"ז, "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו", ומשום כך גם את הדמעות מניח השם יתברך בבית גנזיו, וכל זה נובע מכך שמיתת צדיקים היא ע"י השם יתברך ולא ע"י מלאך המות כלל, וע"כ ממקום שממנו באה מיתת הצדיק שם יניח הקב"ה את הדמעות עליו – בבית גנזיו.

101 יח ע"א.

102 נדרים ז ע"ב

103 קה ע"ב.

104 חי"א עמ' מט.

לגבי חומרת העונש במי שמתעצל בהספד מסביר המהר"ל שמיתת חכם היא ע"פ מידת הדין וזה למעלתו של אותו חכם, ועל החי לתת אל לבו לכך שכשחכם נפטר - הרי זה מכח מידת הדין, וגמילות חסד היא להספידו כראוי לו. אבל אם אדם מתעצל בהספדו הרי אינו נותן אל ליבו על מידת הדין שפגעה בחכם, לכך ראוי שתפגע בו מידת הדין ויקבר בחייו. וזה מדה כנגד מדה, שמידת הדין פועלת ע"פ מדה כנגד מדה.

מדברי המהר"ל הנ"ל ניתן ללמוד על מעלתה וחומרתה של מצוה זו, אך יותר מכך **ניתן ללמוד על שני אופנים בהם כל אחד יכול לגמול חסד עם המת, האופן הראשון הוא ליווי המת שהוא מעשה הגוף, ובכללו שאר המלאכות שעושים עם המת עד הבאתו לקבורה. והאופן השני הוא חסד ע"י כח הדיבור - ע"י הספד, שבו מספר המספיד שבחים על הנפטר ובכך גורם נחת רוח לנשמתו, וכיו"ב אמירת תהילים ומשניות לע"נ.**

ד. משמח חתן וכלה

לאחר שביאר המהר"ל את מצות הלויית המת, עובר הוא לבאר את המצוה לשמח חתן וכלה. למדנו כי גמ"ח עושים כאשר ישנו חוסר כלשהו לאדם מסוים, וע"י המעשה אני משלים את החסר. את זה ראינו במצות הכנסת אורחים, בביקור חולים ובליווי המת. אך לגבי שמחת חתן וכלה - איזה חסרון גדול ישנו אם לא ישמחו אותם, והרי גם בלעדי אותם משמחים, הזוג היקר מן הסתם שמח ומאושר! לאחר שנענה על שאלה זו נוכל אולי לענות גם על השאלה מדוע דוקא במצוה זו בחר המהר"ל בראשית דבריו לנקוט בלשון **"מצוה גדולה מאוד לשמח חתן וכלה"**, ובסוף דבריו **"ותדע כאשר משמח חתן וכלה, שהיא מצוה עליונה"** - מה שלא נקט כן בשאר מעשי גמ"ח.

המהר"ל¹⁰⁵ מביא בתחילה את הגמ' בברכות¹⁰⁶ :

אמר ר' חלבו א"ר הונא כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בה' קולות... ואם משמחו מה שכרו? אמר ר' יהושע בן לוי - זוכה לתורה שנתנה בה' קולות... רבי אבהו אמר כאילו הקריב תודה... רב נחמן בר יצחק אמר כאילו בנה חורבה אחת מחורבות ירושלים...

מטרת המהר"ל בהביאו גמ' זו היא לבאר את המעלה הגדולה שבזיווג חתן וכלה, והקשר שלו אל השמחה. כשיש חיבור בין איש לאשה זוהי הויה אלוקית. וראיה לכך שהשם י - ה מחבר בין האיש והאשה (איש - אשה) וזה

---

105 נתיב החסד פ"ד עמ' קסא.

106 ברכות ו ע"ב.

מורה על חיבור אלוקי בשלימות, וכשיש הויה שלימה ראוי לזה שמחה בשלימות¹⁰⁷.

אותה שמחה היא בעצם שבח והודיה להשם יתברך על שברא את האדם בשלימות הגמור. וממילא מי שאינו משמחם מבטל השמחה המורה על שלימות הבריאה, שהוא שבח אל השם יתברך.

וע"פ הסברו זה מובנות דעות האמוראים ביחס לשכרו של המשמח חתן וכלה:

אריב"ל – **זוכה לתורה**. המשמח חתן וכלה שהיא הויה אלוקית שלמה זוכה לתורה שאף היא הויה אלוקית שלמה.

רבי אבהו – **כאילו הקריב תודה**. שהרי החתן והכלה הם הפכים והקב"ה מחבר ביניהם, יי מהאיש והי מהאשה הרי י – ה, יוצא שזיווגם מורה על **אחדות השם יתברך** וכן הוא בענין קרבן תודה הבא על נס שנעשה לאדם. וכשנעשה נס לאדם – דבר זה מורה על אחדות השם יתברך.

רנב"י – **כאילו בנה חורבה אחת מחורבות ירושלים** – כמו שאמרנו לעיל זיווג חתן וכלה הוא **בניית בנין אלוהי**, וכן הוא בבנין ירושלים שהוא בנין אלוהי.

באשר לשאלה על הניסוח הייחודי שנקט בו המהר"ל, אולי ניתן לומר ע"פ ביאורו, שמי שמשמח חתן וכלה פועל בשני מישורים ראשית הוא משמח את החתן והכלה ובכך גורם להם נחת רוח, אבל מעבר לכך, ע"י שמשמח הריהו מראה שהוא מכיר תודה להשם יתברך משבח אותו ומהלל אותו על שברא את האדם בשלימות גמורה. ועל ידי כך יוצאת מן הכח אל הפועל מטרת האדם בעולמו¹⁰⁸ – "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו", לספר את תהלות ה' זו מעלה גדולה מאוד, ואם עושה זאת תוך כדי עשיית חסד הרי שאין מעלה גדולה מזו.

עד כאן ראינו את מעלתה הגדולה של מצות שמחת חתן וכלה, אך עדיין לא ראינו הדרכה איך לשמח חתן וכלה.

הגמ' בכתובות¹⁰⁹ – "אמרו עליו על ר' יהודה בר' עילאי שהיה נוטל בד של הדס ומרקד לפני הכלה ואומר כלה נאה וחסודה".

מפשט דברי הגמ' ניתן לומר שהמצוה לשמח חתן וכלה יכולה להעשות בשני אופנים: **האחד** ע"י פעולת הגוף הוי אומר – ריקוד, **והשני** – ע"י הדיבור. וכפי שראינו לעיל לגבי מצות לוית המת שגם שם נעשה החסד ע"י הגוף וע"י הדיבור. ממשיכה הגמ' ומספרת:

¹⁰⁷ וכן מביא המהר"ל בתחילת נתיב השלום (פ"א עמי ריג) – "ומפני כך ראוי אל רודפי השלום השמחה, כי השמחה הוא כאשר נמצא דבר בשלימות.

¹⁰⁸ ישעיה מ"ג, כא.

¹⁰⁹ יז ע"א.

רב שמואל בר יצחק מרקד אתלת (פירשו שם שהיה נוטל שלושה כדי הדם וזרק אחד אחד למעלה ומקבל אחד אחד וחוזר וזרקו למעלה ומקבלו) א"ר זירא קא מכסיף לן סבא. כי נח נפשיה אפסיק עמודא דנורא בין דידיה לכו"ע... א"ר זירא אהני ליה שוטיה לסבי ואמרי לה שטתיה ואמרי לה שטתיה לסבא.

בשונה מן הסיפור הראשון על ר' יהודה בר' עילאי, בסיפור השני על רב שמואל, אנו מוצאים הערה למעשיו "קא מכסיף לו סבא" וזאת אולי משום שהיה נראה שרב שמואל "הפריז" במצוה לשמח חתן וכלה. אך דוקא מתוך אותה הערה, יכולים אנו לעמוד יותר על "הגבול" בלשמח חתן וכלה וה"ה לשאר מעשי החסד.

המהר"ל בביאורו מדריך אותנו כיצד לנהוג במעשי חסד, ומן הגמי הנ"ל מעלה שלוש הנהגות בגמ"ח השייכות בעצם לכלל מעשי החסד:

1. עשיית חסד בשלימות – כשאדם משמח חתן וכלה כפי ששימחו אותם אמוראים, זה מראה שהוא עושה את המצווה בשלימות, וזוהי שמחה גמורה.

2. עשיית חסד בהתמדה - "ולאמרי לה אהני לי שטתיה" שטתיה מלשון שיטה, יש הבדל אם אדם עושה מעשה באקראי או שעושהו בהתמדה. אם עושה באקראי זה מראה שהדבר אינו נחשב בשבילו, והוא מקרי בהחלט, אך השלימות האמתית היא כשאדם מתמיד במעשה והוא אצלו שיטה קבועה ולא סר ממנה.

3. עשיית חסד אף שמתבזה – "ולאמרי לה אהני לי שטתיה" שטתיה מלשון שטות, שהיה מתבזה על המצוה, ושכרו הוא גדול שהיה כופה יצרו לעשות את המצווה על אף שעל ידי כך ייראה כשוטה.

1. מצות הלוויה

המשנה במסכת אבות¹¹⁰ אומרת "ר' חנינא בן חכינאי אומר הנעור בלילה **והמהלך בדרך יחידי והמפנה ליבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו**".

יש להבין מה החסרון הגדול בללכת יחידי בדרך, עד כדי כך, שמי שעושה זאת מתחייב בנפשו.

המהר"ל בדרך חיים¹¹¹ מביא יסוד שעל פיו יובנו דברי המשנה – "השם יתברך סידר העולם כפי הראוי, וסידר שמירתו ג"כ... האדם היוצא ממה שסדר השם יתברך שמירת העולם, הוא מתחייב בנפשו כאשר יוצא מן השמירה".

---

¹¹⁰ גי, ד'.

¹¹¹ קכא.

פירוש: הקב"ה ברא את האדם על מנת שיהיה בישוב עם שאר בני אדם, וזהו סדר העולם, וע"פ הסדר הזה יש שמירה על האדם דוקא כשהוא במקומו, כי לשון מקום = מקיים, שאז יש לו קיום, אך ברגע שאדם יוצא ממקומו - הוא יוצא מן הסדר ומן השמירה. וכד¹¹² "והארץ נתן לבני אדם" מסביר המהר"ל בנתיב החסד¹¹³ שכל מקום שנותן הקב"ה לאדם, אין שולטים שם כ"כ אותם אשר מחריבים ומפסידים את הישוב כמו גזלנים ולסטים ורוחות רעות, וכל כך יש קשר בין האדם למקומו, עד ששם מקומו נסמך לשמו - פלוני ממקום פלוני (לדוגמה המהר"ל מפראג). ואם שינה את שם עירו - הרי כאילו שינה את שמו. כל זה דוקא כשהאדם יוצא יחידי ממקום מושבו - שהוא יוצא מן השמירה ונכנס לסכנה, אך אם יוצאים שניים - אינם ניזוקים, וכמו שאומרת הגמ' בברכות¹¹⁴ "אחד - רואה וניזק, שניים רואים ואינם ניזוקים...".

מן הגמ' בסוטה¹¹⁵ בפרק עגלה ערופה ניתן לראות שזקני העיר אומרים במפורש מה הגורם למות האיש בשדה.

"... וכי עלתה על לבנו שזקני בית דין שופכי דמים הם, אלא לא בא לידינו ופטרנוהו ולא ראינוהו והנחנוהו, תנא לא בא לידינו ופטרנוהו ללא מזונות **ולא ראינוהו ופטרנוהו בלא לוייה**", הרי שכשאדם מהלך בדרך ללא לוייה הוא מסתכן - "מתחייב בנפשו".

מדוע פוגעים המזיקים דוקא ביחידי ההולך בדרך? מסביר המהר"ל האדם נברא בצלם אלוקים ומשום הכי כל המזיקים יראים ממנו ואינם פוגעים בו וכדומה¹¹⁶ "ורדו בדגת הים... ובכל חיה הרומשת על הארץ" וכן "ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ", אך כל זה שכשאדם נמצא במקום משומר, אך כשאדם יוצא מן השמירה, ע"מ שצלם אלוקים שבו ישמור עליו מן המזיקים - צריך הוא אל מלווה, שילווה אותו בדרך **שאינו הוא נותן כבוד לצלמו של חברו**. וכשנשאר הכבוד לצלם, הרי זה מה שמציל את האדם הצלה גמורה, וכמו ש"כ המהר"ל: "ועל ידי שהוא מלווה אותו, נכנס בשמירה העליונה ומתדבק למעלה עד שמגיעה השמירה אל השם יתברך ואין קץ וסוף לשמירה זו". לפי פירוש זה, דברי המשנה באבות¹¹⁷ "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך" גובלים בדיני נפשות, שכשאדם חולק כבוד לצלם חברו בכך הוא מצילו מן המזיקים. וכשם שאתה דואג לכבודך - לחייך כך גם תדאג לכבוד - לחיי חברך. ראינו שע"י שאדם מלווה את חברו בדרך בכך הוא מתחבר אל סדר העולם ובזכות כך אינו ניזוק. המהר"ל בנתיב התורה¹¹⁸ מוסיף, שישנה

¹¹² תהילים קט"ו.

¹¹³ נתיב החסד פ"ה עמ' קסג.

¹¹⁴ מג ע"ב.

¹¹⁵ מו ע"ב.

¹¹⁶ בראשית א', כח. ט', ב.

¹¹⁷ אבות ב', טו.

¹¹⁸ פ"א עמוד ד'.

עוד דרך להולך בדרך להתחבר אל סדר העולם ולהנצל על ידה מן המזיקים – "אבל זה שאין לו לוויה וחיבור אל הישוב מה יעשה ויהיה לו חיבור, יעסוק בתורה כי התורה סדר שמירת העולם", - בבחינת "תורה מגנא ומצלא".

המהר"ל מתייחס במספר מילים לאופן קיום מצות לוויה – ראשית אומר המהר"ל אין צריך ללוות את האדם כל הדרך, אלא סוף סוף אם יש לו לוויה כלשהי בדרך, הרי שלא יפגעו בו המזיקים. שנית – דבר שלא נאמר בשאר מעשי החסד אומר המהר"ל – "כופין על הלוויה, שאין ראוי להניח את האדם יחידי שהוא כאילו שופך דמים"¹¹⁹, הוראה זו מראה עד כמה חשובה מצוה זו, שהרי ראינו שמעשה חסד הוא ע"פ הבחירה החופשית של האדם העושה זאת מרצונו, ופה על אף שזה בגדר של מעשה חסד בכל זאת כופין על הלוויה.

עניין זה שדבר שהוא ע"פ בחירה חופשית בכל זאת כופין עליו צריך ביאור. אולי אפשר לבארו ע"י שנראה את דברי המהר"ל בתפארת ישראל¹²⁰. המהר"ל מביא את דברי הגמ' על הפסוק "ויתיצבו בתחתית ההר... מלמד שכפה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה – מוטב, ואם לאו – שם תהא קבורתכם". ושאלו שם התוס': והלא כבר אמרו נעשה ונשמע ומדוע לכופו? ותירצו, אך המהר"ל אינו מקבל את התירוץ מכמה טעמים. מתרץ המהר"ל ומסביר עקרון נפלא – לא ראוי שהתורה, שכל העולם תלוי בה, תהיה בבחירת ישראל – שירצו או לא ירצו, שזה לא למעלתה, אלא הקב"ה מחייב ומכריח אותם לקבל התורה כדי להראות שהחיבור הזה בין עם ישראל לתורה הוא הכרחי. ומכיון שהעולם תלוי בתורה, לו לא היו מקבלים את התורה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו – "שם תהא קבורתכם". את אותו עקרון נוכל להשליך על הנדון דידן. כמו שאמר המהר"ל לעיל שהעולם תלוי בתורה, כך גם ראינו לעיל שהעולם עומד על החסד – "עולם חסד יבנה", אי"כ בהכרח יש לכפות על החסד כדי להראות שהקשר בין עם ישראל לחסד הוא קשר הכרחי ובו תלוי קיומו של העולם.

כמו כן מצינו את עניין הכפיה גם במצות הצדקה, וכדברי הגמ' במסכת בבא בתרא¹²¹: "דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה לפי שממשכנין על הצדקה ואפילו בערב שבת... כי הא דרבא אכפיה לרב נתן בר אמי ושקיל מינה ד' מאה זוז לצדקה", ובחדושי אגדות¹²² על הגמ' הנ"ל מסביר המהר"ל מנין ההיתר לכופו אדם לקיים מצות צדקה – ואמר "ואם לא היו העניים צועקים לא היה צריך לכופו אותם, אבל בשביל צעקת עניים שהיה צריך להם חיות היו כופין". המהר"ל מדגיש שני עניינים בענין הצדקה: א. צעקת העני. ב. חיות. ומכח שניהם הורו חז"ל לכופו על הצדקה.

119 ע"פ דברי ר"מ בגמ' בסוטה מו ע"ב "היה ר"מ אומר כופין ללוויה ששכר לוויה אין לה שיעור".

120 פלי"ב עמוד צד.

121 ב"ב ח ע"ב.

122 חלק ג' עמ' נט.

ראינו שעניין הכפיה נאמר לגבי שתי מצוות: לוית אדם וצדקה, ובשתייהן יש עניין של חיות. אי"כ צ"ע מדוע מתוך כל מעשי גמ"ח נאמר רק על לוית אדם "כופין"¹²³ ולא גם על מצות ביקור חולים שאף בה יש ענין של חיות?

אולי אפשר להשיב על שאלה זו, ע"פ העקרון שקבע המהר"ל שמצות צדקה אינה בכלל מעשה חסד, שהיא מצד המקבל (המבקש) משא"כ גמ"ח הוא מצד הנותן. ע"פ עקרון זה אפשר לומר שכשחז"ל החליטו לכוף על דבר מוסרי שבין אדם לחבירו¹²⁴, זה באמת רק כשיש בעיה אמיתית של "חיות". לכן כתבו כן לגבי מצות צדקה – ש"ממשכנין על הצדקה", וכשהגיעו לברר באילו ממעשי הגמ"ח השכיחים יש עניין של חיות הרי ישנן שתי אופציות:

א. ביקור חולים.

ב. לוויה.

אלא שלפי ההגדרה של גמ"ח, הרי החסד הוא מצד העושה, ומבין שתי המצות הללו, מצות לוויה היא לגמרי מצד העושה לעומת מצות ביקור חולים, שהרי המהר"ל בנתיב החסד¹²⁵ הסביר שמצות ביקור חולים דומה מחד לצדקה שהיא מצד המקבל, אך מאידך – דומה לקבורה מצד זה שאינו שואל, ומכח הדמיון לקבורה אמר המהר"ל "ולכך נחשב זה מגמ"ח", עם כל זה מצות לוויה היא "יותר גמחית" מאשר ביקור חולים שהרי אין האדם מבקש לוויה¹²⁶ ולכן נקטו חז"ל בגמ' מתוך כל מעשי החסד דין כפיה דוקא על מצות לוויה שהיא עונה על שני תנאים: א. מצד העושה. ב. חיות.

סיכום

לאור הכתוב ניתן לומר, כי המהר"ל אינו עוסק בהדרכה ישירה לקניין מידת החסד, אלא הדברים מופיעים לרוב בצורה סמויה. המהר"ל בביאורו שם דגש לארבע נקודות:

1. הגדרת מעשה החסד.
2. שימת דגש על מעלת המעשה וחשיבותו.
3. שכר הגומל חסד – מדה כנגד מדה.

¹²³ ראוי להזכיר כי לעיל הסברנו כי מצות הצדקה אינה בכלל מעשה חסד, שהרי היא מצד המקבל משא"כ גמ"ח היא מצד הנותן, לכן השאלה אינה לגביה.

¹²⁴ כדוגמת "כופין על מידת סדום" שאף היא הפך מידת החסד.

¹²⁵ פ"ד עמ' קנט.

¹²⁶ ניתן להוכיח זאת בשני אופנים: א) המהר"ל אמר בפשטות שלוויה היא בכלל מעשי חסד, הרי שזה מצד העושה ולא שייך בו "שאילה".

ב) המהר"ל מביא את דברי הגמ' לגבי זקני נעיר, שאמרו "ולא ראוננו ופטרנוהו בלא לוויה" הרי שהאדם כבר יצא לדרך ולא ביקש שילוו אותו. וכן בהמשך "ומי שאינו מלוה את האדם... ומניח אותו לצאת יחידי..". הרי שהאדם הולך ולא מבקש לוויה, ומוכח שהמצוה היא מצד העושה.

4. לעיתים עומד על האופן בו עושים את מעשה החסד.

כמו"כ נוטה המהר"ל "לעשות סדר" בין מעשי החסד השונים, כפי שהביא במפורש¹²⁷ לגבי הכנסת אורחים, ביקור חולים והלוית המת, במה זה שונה מזה ובמה זה יותר מזה. אולי אפשר למצוא גם קשר בין המצוות הנ"ל לשתן המצוות האחרות שמביא המהר"ל – שמחת חתן וכלה וליווי אדם בדרך:

1. הקשר בין מצוות לוית המת למצוות שמחת חתן וכלה הוא הופכי ביחס שבין שלימות העדר, וכמו שמביא המהר"ל¹²⁸. השמחה היא בשביל הויה שלמה ואז מתחדש שמחה שלימה כמו שהפך הוא כאשר מתחדש הפסד ואז יש אבל" וכן מביא המהר"ל בתפארת ישראל¹²⁹ את ההשואה בין מיתה שהיא הפסד לבין זיווג שהוא שלימות "ראויה השמחה לחתן, כי כשם שהאבל הוא בהפסד ובהעדר כך ראויה השמחה כאשר יש מציאות שלם".

2. הקשר בין מצוות שמחת חתן וכלה ללווי אדם בדרך הוא ג"כ בנקודה של שלימות מול העדר. ראינו שלגבי חתן וכלה הזיווג הוא מציאות של שלימות, לעומת ליווי אדם בדרך – שכשהוא יחידי הוא בבחינת העדר והפסד.

7. השפעתה על האדם

התייחסותו של המהר"ל לגבי מידת השפעת החסד על האדם היא רבה, וניתן לחלקה לשתי קטגוריות:

קטגוריה א' - השפעה על פנימיות האדם - קניין מעלה.

קטגוריה ב' - השפעה חיצונית לאדם - הנראית יותר כשכר.

בכל אופן ישנו מכנה משותף לכל "ההשפעות" והוא שההשפעה תמיד תהיה מדה כנגד מדה ביחס למעשה החסד. ניתן לראות זאת בדברי המהר"ל בנתיב החסד¹³⁰: "וכל זה מפני כי מי שעושה חסד ראוי לתשלום גמול לגמרי, כאשר עושה חסד וטוב וראוי שיהיה ג"כ נעשה עמו טוב וזהו מדה כנגד מדה". בהמשך דבריו מחדד המהר"ל כי עניין הגמול ע"פ מדה כנגד מדה שייך אך ורק במדות של גומלי חסדים ולא בשאר מעשים. ומברר זאת ע"י משל: יש נחל קטן המחובר אל הנהר הגדול אשר אין לו סוף, כאשר יוצאין המים מן הנחל הקטן ומשפיעים מים לבור שסמוך לו, תכף ומיד יוצאים מים מן הנהר הגדול וחוזר ומשפיע אל הנחל אשר מחובר לו המים שיצאו ממנו ובאותה דרך שיצאו ממנו המים, הם באים אליו. והנמשל: בעל גמילות חסד אשר דבק

127 לעיל עמ' 27.

128 פ"ד עמ' קסא.

129 פרק ל' עמ' צא.

130 פ"ג עמ' קנו.

בטובו של הקב"ה, כאשר הוא משפיע לאחר מטובו אז השם יתברך שהוא מקור הטוב משפיע לו טוב, ובאותה דרך אשר השפיע משפיע לו השם יתברך ג"כ.

א. השפעה על פנימיות האדם – קנין מעלה

ברוב המקרים ההשפעה היא מסוג זה אלא שגם כאן ההשפעה היא רבת גוונים.

● בנתיב החסד¹³¹ מביא המהר"ל את המדרש¹³² "כי חסד חפצתי ולא זבח אמר הקב"ה", מסביר המהר"ל שהחסד הוא זכות לאדם שהוא קניין מעלה לאדם עצמו. "ולא זבח" - כי אין הזבח קנין מדה טובה. הרי שע"י מעשי חסד עולה אדם בדרגה וקונה לעצמו מדה פנימית. וממילא נהיה האדם יותר שלם. וכפי שביאר המהר"ל¹³³ את דברי המשנה באבות כשהוא מדבר על ג' עמודי העולם שהם משלימים את האדם עד שהוא טוב בג' בחינות:

א. ביחס אל בוראו – ע"י העבודה.

ב. ביחס אל עצמו – ע"י התורה.

ג. ביחס אל בני אדם – ע"י גמ"ח.

וכן הביא המהר"ל בנתיב החסד¹³⁴ כשהוא מדבר על חטאי אנשי סדום שהם חטאו בג' בחינות הללו שהיו רעים בעצמם, רעים בממונם לבריות, ורעים וחטאים להשם יתברך ואומר שם המהר"ל "כי באלו ג' דברים כאשר האדם שלם בהם הוא שלם לגמרי".

● המהר"ל מדגיש את ענין ההתעלות הרוחנית ע"י קיום מעשי חסד בכמה מקומות. לדוגמה, בנתיב החסד¹³⁵ כתב – מעלת החסד שהוא עולה ומתעלה למעלה וכן בבארו את המדרש¹³⁶ "ישלם ה' פעלך אשר באת לחסות תחת כנפיו..." "א"ר אין גדול כוחן של גומלי חסדים שאין חסים... אלא בצלו של הקב"ה ומסביר שם המהר"ל כי התרוממות מיוחדת יש לגומלי חסדים כי יש להם התעלות עד כי הם יושבים תחת כנפי השכינה לגמרי.

131 פ"א עמי קמו.

132 ילקוט הושע תקכב.

133 דרך חיים פ"א עמי כו.

134 פ"ה עמי קסו.

135 פ"א עמי קמז.

136 ילקוט רות תרב. (נתיב החסד קמט.).

● אחת מדרכי קניית מעלה הוא כשאדם מתדמה במעשיו לבוראו והמהר"ל מכנה אדם כזה – **"הולך בדרכי ה'"** וכמוש"כ שם¹³⁷ ולא נקרא זה שהולך בדרכי הקב"ה רק כאשר הוא עושה חסד לפנים משורת הדין והוא עושה מדעתו ומרצונו. וכשהוא נקרא הולך בדרכי ה' זהו קניין מעלה.

● לעיל ראינו שהשילוב שבין תורה וחסד הוא מוכרח ורק ע"י שניהם מגיעים אל השלימות. המהר"ל שם¹³⁸ מביא את הגמ' בברכות¹³⁹ "אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמ"ח ומתפלל עם הציבור כאילו פדה לי ולבני מבין האומות" ומסביר שכאשר מתפלל עם הציבור בכך הוא נבדל בקיבוצו מן האומות ואז ע"י התורה והגמ"ח הוא מתעלה ומתרומם מן רשות האומות לגמרי וכו', רואים פה רובד נוסף – עד עתה דיברנו על מעשי הפרט עם הפרט – תורה וגמ"ח, וכעת נובעת ההתעלות גם בהתעסקות עם הכלל – תפילה בציבור.

● בשני מקומות מתיחס המהר"ל לקנין תורה מתוך עשיית גמ"ח, כ"כ בנתיב החסד¹⁴⁰ על הגמ' בב"ק¹⁴¹ "אמר ר' יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב אשרי זורעי על כל מים ... כל העוסק בתורה וגמ"ח זוכה לנחלת שני שבטים ואין זריעה אלא צדקה... ואין מים אלא תורה". ומבאר שם המהר"ל שמי שהוא בעל חסד הוא מתעלה עד שזוכה לתורה כלומר שיקנה התורה בשלימות כאשר עוסק בתורה ובגמ"ח.

וכן הביא שם¹⁴² לגבי מצות שמחת חתן וכלה ע"פ הגמ' בברכות¹⁴³ "ואם משמחו מה שכרו אמר ריב"ל זוכה לתורה שנתנה בה' קולות...". ומסביר המהר"ל שהשמח חתן וכלה הריהו שמח על ההויה האלוקית השלמה שבזיווג, ממילא זוכה אל התורה שהיא הויה אלוקית שלמה. שם בגמ' יש עוד שתי דעות: "ר' אבהו אמר כאילו הקריב תודה". ומסביר המהר"ל כשם שהקב"ה מאחד את הזוג שהם הפכים ובכך מתגלית אחדותו ית', כך המשמחם זוכה שכאילו הקריב קרבן תודה המראה על אחדות ה' מכח ההודאה על הנס שנעשה לו. "רנב"י אמר כאילו בנה חורבה אחת מחורבות ירושלים". ומסביר, שכשם ששמחת חתן וכלה היא שמחה בבנין אלוקי, כך שכר המשמח הוא כאילו בונה חורבה מחורבות בנין אלוקי – בנין ירושלים.

137 פ"א ע"מ קמח.

138 פ"א ע"מ קמז.

139 ברכות ח ע"א.

140 פ"א ע"מ קמח.

141 ב"ק יז ע"א.

142 פ"ד ע"מ קסא.

143 ברכות ו ע"ב.

ב. השפעה דרך גמול

● **החסד מכפר עוון - ע"פ הכתוב במשלי¹⁴⁴** "בחסד ואמת - יכופר עוון" מסביר המהר"ל¹⁴⁵ שמי שעושה חסד עם הזולת לפני משורת הדין, ראוי שיעשו איתו חסד לפני משורת הדין לכפר עוונותיו ולא לדקדק בחטאיו.

● **בזכות החסד זוכה לאריכות ימים - ע"פ המדרש¹⁴⁶** ואברהם זקן בא בימים, "רודף צדקה וחסד, ימצא חיים צדקה וכבוד". רודף צדקה - זה אברהם... וחסד - שגמל חסד לשרה. ימצא חיים - ושני חיי אברהם מאה שנה ושבעים שנה וחמש שנים... אמר לו הקב"ה אני אומנתי גומל חסדים תפשת אומנותי בא ולבוש לבושי - ואברהם זקן בא בימים", מסביר המהר"ל שכל טוב יש לו קיום ולכן מי שגומל טוב זוכה לקיום אריכות ימים, וזה ההפך מה ההעדר. ועוד דוגמא לכך שבכח המידה להאריך ימיו של אדם הוא כמו שמצינו בבני עלי הכהן שנגזר עליהם¹⁴⁷ "וכל מרבית ביתך ימותו אנשים" ולמרות הגזירה, בזמן מתן גזר הדין רמז להם הקב"ה שעי"י תורה וגמ"ח יוכלו לבטל הגזירה ואריכו ימים וכדכתיב¹⁴⁸ "לכן נשבעתי לבית עם אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה". ואיתא במסכת ר"ה¹⁴⁹: "ואמר אביי בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה ובגמ"ח". ואמרו שט עוד "דאביי רבא תרוויהו מדבית עלי קאתי. רבא דעסק בתורה חיה ארבעין שנין, אביי דעסק בתורה ובגמילות חסדים חיה שתין שנין".

● **החסד מקרב רחוקים - המהר"ל בחידושי אגדות¹⁵⁰ על** סנהדרין מביא את דברי ר' יוחנן - "גדולה לגימא... המרחקת את קרובים (עמוון, מואב) ומקרבת את הרחוקים - מיתרו, דאמר ר' יוחנן בשכר "קראן לו ויאכל לחם" זכו בני בניו וישבו בלשכת הגזית...". מסביר המהר"ל מדוע בזכות מעשה זה זכה יתרו להתקרב לקב"ה, כידוע נקרא הקב"ה עיקר וע"כ הכופר בו ית' נקרא כופר בעיקר. ודבר שהוא עיקר ממנו נמשך הכל והוא המפרנס לכל. ומי שמשפיע מטובו לאחר - הוא יותר ויותר מתקרב אל העיקר. משל לאילן המתפרנס מהשורש ומן האילן באה הפרנסה לענפים, ותמיד מי שהוא קרוב יותר לגוף האילן ממנו באה הפרנסה לאחר, ולפיכך מי שהוא מפרנס ומשפיע אל האחר הוא מתקרב יותר ויותר אל העיקר ולזה היה ראוי יתרו -

144 משלי ט"ז, ו.

145 נתיב החסד פ"א עמ' קמו.

146 ב"ר פנט.

147 שמואל"א, ב', לג.

148 שם ג', יד.

149 ר"ה יח ע"א.

150 חלק ג' עמ' רמ"א.

שע"י שגמל חסד ונתן לחמו לאחר, אותה פרנסה קירבה אותו אל העיקר.

● **החסד מחבר בין בני"א** – המהר"ל בדרך חיים¹⁵¹ מסביר שמידת החסד מטרתה להשלים את האדם בבחינה שבין אדם לחברו, ושם הוא אומר שהקב"ה ברא את האדם עם בני"א אחרים ולפיכך צריך שיהיה שומר היחס הזה שיש לו אל שאר בני"א, וכן מביא המהר"ל בנתיב החסד¹⁵² "לקרב את האנשים ולא להרחיקם" ו - "שלא יהא פירוד בין בני"א רק חיבור". ושמירת היחס הזה בין בני אדם, הוא רק ע"י מעשי חסד, כשאדם עושה לחברו דבר בחינם, דבר זה, יוצר חברה מתוקנת.

● **החסד מציל מן הגיהנום** – ע"פ הגמ' בנדרים¹⁵³ אמר ר"י אמר שמואל כל המבקר את החולה ניצל מדינה של גיהנום... מבאר המהר"ל בנתיב החסד¹⁵⁴ ע"פ מדה כנגד מדה, שמי שמבקר את החולה שהגיע לשערי מוות על מנת להחזירו אל בריאותו ולחיים, לפיכך ראוי שיינצל הוא מדין גיהנום שהוא עיקר המיתה. ועוד הסבר – בחולה שולטת האש שהיא הגיהנום, וההולך לבקרו על מנת להצילו מן האש הזו, כך הוא עצמו ניצל מדין גיהנום.

● ובאותה גמ' שאלו – "מה שכרו בעולם הזה?... ישמרהו מיצר הרע. ויחיהו מן היסורין... שיהיו הכל מכבדים אותו ושיזמנו לו רעים כנעמן שרפאוהו מצרעתו". הגמ' מונה ארבעה סוגי ברכות בהן מתברך גומל החסד בעולם הזה. והמהר"ל שם מבאר מה הקשר בין השכר למעשה? ואומר כי אותם ארבעה דברים נמצאים בחולה ומשום כך זוכה להם גומל החסד.

(1) **ישמרהו מיצה"ר** – כי אין יצה"ר שולט בחולה.

(2) **ויחיהו מן היסורין** - כשמבקר, מקל על החולה מן היסורים כי ביקור חולים הוא נחת רוח לחולה. וכן ע"פ הגמ'¹⁵⁵ בב"ק אם הוא בן גילו הרי שנוטל אחד מתוך שישים מחוליו.

(3) **שיהיו הכל מכבדים אותו** – שהרי הביקור הוא כבוד לחולה.

(4) **שיזמנו לו רעים** – מפני שנהג בו מנהג הרעים והחברים שהולכים לבקר זה את זה.

---

151 פ"א עמ' כו'.

152 עמ' לב, נח.

153 נדרים מ ע"א.

154 פ"ד עמ' קס.

155 בב"ק ק ע"א.

● **החסד גורם לשמירה עליונה מהשם יתברך** – כך אמר המהר"ל בנתיב החסד¹⁵⁶ לגבי מצות לוויה – שע"י שאדם מלוה את חברו בדרך ובזה הוא מציל אותו מן המזיקים ומכניסו תחת שמירת השם יתברך כך לשכר שלו אין קץ וסוף שהוא נכנס בשמירה עליונה ומתדבק למעלה עד שמגיע השמירה אל השם יתברך. לכן גם כופין על הלוייה כיון ששכר לוויה אין לה שיעור.

יהי רצון שנזכה כולנו לידבק במידת החסד שעליה מושתת העולם ומתוך מעשי חסד ומתוך אהבת החינים נחזה בבנין בית קודשינו במהרה בימינו, אמן.